

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԲԱՄԱԼԵԱՆՑ Ս.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԱՌԱԿՆԵՐ

ԳԻՆԼ 25 Պ.

Անպահապան այծը:—Ազաճ աղզականը:—Նենգմիտ ընկե-
րը:—Խոտորնակին խոտորնակ:—Որսկանների վէճը:—Էլի
ողորմի հօրը:—Անմիտ եղների վախճանը:—Ազատ կեանք
Թէ կուշտ փոր: Արջի դատաստանը:—ՍԵւ լինի ալդպէս
վարձրը:

ԹԻՖԼԻՍ

ԵՆԵՔՏՐԱՅԱՐԻ ՏՊՈՐԱՆ ՕՐ. Ն. ՍՂԱՆԵԱՆԻ ՊՈԼԻՑ. 7.

1907

(24)

891.99

Բ-17

13 APR 2011

891.99

F-17

ԲԱՄԱԼԵԱՆՑ Ս.

պ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԱՌԱԿՆԵՐ

1001
4534

Անպահապան այծր:—Ազահ ազգականը:—
 Նենգմիտ ընկերը:—Սոտորնակին խոտոր-
 նակ:—Որսկանների վէճը:—Էլի ողորմի հո-
 րը:—Անմիտ եզների վախճանը: — Ազատ
 կեանք թէ կուշտ փոր: Արջի դատաստանը:—
 Սեւ լինի այդպէս վարձքը:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԱՐԱԳԱՏԻՊ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ ՊՕԼԻՏԵԿՆԻԿԱՅԻ 7.
 Электротпечатня Н. Аганьянцъ, Полицейская

1907

(24)

29.08.2013

60279

g.m

«ՓՈՐՁ»-ի և «ԱՐՁԱԳԱՆՔ»-ի պատուա-
կան նմրագիր

ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

անմուսայ յիշատակին

իւր անձուէր

Քամալեանց

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Այս առակները գրուած են 1894—97 թուերին և տպուած «Արձագանք» լրագրում: Սրանք կենդանի մնացած նմուշներն են այն տանջանքների ծովից, որի յորձանքների մէջ տարուբերուած էր անճար հայ գրողը: Այդ ժամանակները Կովկասի հայկական կեանքն այնքան դժոխային էր դարձել Գալիցիոյեան կառավարութեան շնորհով, որ գրագէտը անմեղ բաներ գրելիս անգամ դիմում էր Եզովպոսի այլաբանական, կոպտաութեամբ: Հազար բերան գոհութիւն եթովպացի ստրուկին, որ կենդանիներին, բոյսերին, հանքերին մարդանման խօսեցնելու կերպը սովորեցրեց, թէ չէ ի՞նչ կը լինէր մարդկութեան ճնշուած մասի գրութիւնը, եթէ ամեն վիշտ ու ցաւ կրճքի տակ յաւիտեան փակուած մնար:

Այդ սև օրերին ոչ թէ տաճկահայ դատն էր հրապարակի վրայ, այլ հայ ազգի լինել կամ չլինելու հարցը: Ուստի իւրաքանչիւր հայ իւրովսան մաքառում էր բռնակալ, ոճրագործ կառավարութեան դէմ: «Արձագանք» ազդեցիկ լրագիրը, չնայած իւր զգուշաւոր ընթացքին, առաջին գոհն եղաւ, որ առմիշտ խափանուեց: Նրա պատուական խմբագիրը ամեն ջանք դործ դնելով, տեսաւ, որ անկարող է շարունակել իւր փայփայած սրբազան դատի պաշտպանութիւնը, անիրաւ ճնշումներից թուլացած, թախծալից սրտով իջաւ գերեզման:

Աղգայիները խզճին եւ թողնում Արգար Յովհաննիսեանի պէս ականաւոր հայ գործչին արժանապէս գնահատելու գործը, ես իբրև նրա վերջին ցաւատանջ օրերի վկայ՝ բարեկամական պարտքս եւ ուզում կատարել, նրանից սիրուած այս առակների փունջը դնել այսօր նրա անքար մնացած շերտի վրայ:

Ք. Ս.

1906. Նոյ.
Թիֆլիս

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱԿՆԵՐ

1. ԱՆՊԱՏԱՊԱՆ ԱՅԾԸ

Ներքեանոց պառաւր մի այժ ունէր, անունը Արմիկ, ազին էլ նիհարութիւնից ծուռտիկ: Նրա կաթով էր տպրուտ անում պառաւր՝ ազքասի, եկուորի չարգում, պատուում:

Տանը խոտ չունէր՝ ամեն օր դուռը բանալով տան դէմի հանդն էր բշուած, բայց ամեն անգամ արծակէլիս կունէրը տարածած աղօթք էր անում.

—Տեսնում ես, խեղճ կին եմ, այժ սուրբ Կիրակոս, այսօր այժս քեզ եմ պահ տալիս, օտիկ տակին մեռնեմ, լաւ աչք բռնիր ու իրիկունը ողջ անվնաս տուն հասցրու:

Անխափան այսպէս աղօթում էր Ներքեանոցը եւ խունկ ու մոմ խոստանալով իւր այժի հսկողութիւնը օրը մի սրբի յանձնում. մի օր Արզմսեհ Էուրբին, միւս օրը Մետրոփանոս հայրապետին, երրորդ օրը Գայիսիկոս գորավարին: Այսպէս ամբողջ ամիս ու տարի մարդարէնների, հայրապետների, հրեշտակապետների անուննին տալով եկաւ, հասաւ նոր

տարու նախընթաց օրը. պառուաւի ծանօթ սրբերն էլ հասան, վերջացան.—էլ Միբայ զօրավար, էլ Ուսեայ ու Անդեայ մարգարէներ, էլ Իրաւափառ հայրապետ չմնաց, բոլորին չիշաատակեց ու այժմ մոլորուած, կանգնած չգիտէր ո՞ւմ անունը տայ: Մօտը տէրտէր չկար, որ նոր սրբի անուն սովորէր. իրան ծանօթների միջից էլ չգիտէր, ո՞րին սուսուելութիւն տար այդ կէնդ օրը ու այժի պահապան որոշէր:

Օրը բացուել էր, այժր տան ներսը քաղցից մկրկում էր ու պառուաւի սիրտը մրդկատացնում: Յանկարծ չէրիքնագի երեսը պայծառացաւ մի ուրախարար մաածմունքից. շտապով տան դուռը բաց արեց, այժր արծակելով սովորականի պէս բազկատարած այս խնդրուածքն արեց:

—Աշխարքիս բոլոր բարեխօս սրբեր, խաղաղութեան հրեշտակներ, այսօր, այս կէնդ օրը ձեզ եմ յանձնում իմ մինուհար այժր, դուք տկար պառուաւի խղճաք ու արթուն հսկելով իրիկունը սուսն վերադարձնէք

Այս աղօթքից էա պառուսն ապահով թողեց այժին դէպի հանդ ու տան դործին կացաւ:

Օրը մթնեց, պառուաւը կթիչը ձեռ կալած շատ սպասեց այժին. չկար, չէր երևում: Գիշ'րը վրայ հասաւ. խեղճ չէրիքնագր մնաց դռանը սկրթած, այժր դաշտից չվերադարձաւ լալուց պառուաւի աչքին քուն չեկաւ: Առաւօտը կանուխ տանարը զնաց, աղօթքի մէջ դանդաւտ արեց.

—Այսպէս բան կրչինի՞, արարիչ Աստուած, քանի որ այժս քո սրբերից մէկին էի պահ տալիս, ամեն անգամ ողջ անվնաս դառնում էր ու ինձ մխիթարում: Երէկ մեծ յուսով անթիւ սրբերի հսկողութեան յանձնեցի, այժս զնաց ու չրդարծաւ: Արդարութիւն եմ պահանջում, Աստուած, դու դատ արա՛ իմ և սրբերի մէջ:

Այդ ժամին հրեշտակը թևերը շարժելով վերեւից ձայնեց.

—Ա՛յ տատի, հանդամանքը պատմեմ, լսիր: Այն օրը, որ դու այժի բոլոր սրբերի հսկողութեան, յանձնեցիր նրանք խսկոյն ժողով արին, խորհուրդ կազմեցին, որ վճռեն թէ այդ օրը ո՞վ պէտք է պահապան լինի:

Սրբերից ամեն մինը ուղում էր ինքն անի այդ ծառայութիւնը: Վէ՛ն բացուեց այդ մասին ու երկար ու երկար շարունակուեց: Իրիկնադէմ դեռ հարցրն անորոշ էր. այդ ժամին դալլը դաշտով անցնելիս այժիդ անպահապան դտնելով տարաւ ու կերա՛ւ: Այս քեզ խրա՛տ, որ միւս անգամ այժի սրբի յուսով չթթոցնես ու ինքդ տանը նստես: Մձենից ապահովն է ինքդ, տանես, արածացնես:

2. ԱԳԱՀ ԱԶԳԱԿԱՆԸ

Չմեռն ու հիւսիս իրար հետ սիրով հոսան էին անուձ. անծրե ու ծիւն թափելով, մաղելով՝ ամբողջ աշխարհը իրանց տակ ծածկում, ողորում: Թացութիւնից ցամաք անկիւն չկար. շերձութիւն էլ Աստուած տար:

Ճաներ մրտում էր. ց՛ւրա էր անողորմ, անասելի ց՛ւրտ: Խեղճն իւր դառ վիճակը լալով ասում էր.

—Ո՛հ, անպաշտպան արարած եմ. այժմ ո՛ւր պատսպարուեմ ես. ո՛ւր մի տաք տեղ գտնեմ, որ այս սոսկալի ցրտից չմեռնեմ:

Այսպէս խօսելով դէս ու դէն էր թռչկոտում ու ցրտի ձեռից վրվրթում:

Շատ թափառելուց ետք խեղճ նաներ հասաւ մի պատի ու նրան կպաւ. նրա կրծքին հեւլով շունչ քաշեց ու ասեց.

—Ա՛խ, Աստուած, չե՞ս տեսնում, որ մահից ազատուելու համար որքան ոյժ կայ թևերիս մէջ, դորձ եմ դնում. արդեօք մի նարկիլինի՞ փրկութեան, թէ այսպէս սքլած ոտներով, ցրտից կապտած մարմնով մնալու եմ այստեղ կպած ու սատկեմ:

Այս ասեց նաներ ու յուսահատ լաց եղաւ: Արտասուելով սիրտը քիչ հանգստացրեց ու պատնի վեր նայեց. տեսաւ հիւսիսալին անկիւնում սարդի ոստայն փռուած.

—Վերջապէս բաղբը յաշողեց, էլ չեմ մեռնիլ,

մրմտաց նաներ, իմ ազգական սարդը այժմ այնտեղ հանդիստ պառկած կըլինի. ա՛րի, ձեռ կարկառեմ նրան. կարծում եմ բոլոր արարածներից շատ նա՛ կրցաւ իմ վրայ ու մահի ձեռից փրկուելու հնար կը տայ: Գնա՛մ, ձայն տամ, նա կ'ողորմի ու իմ չարքաշ կենցաղավարութեանս վերջ կը տայ:

Ասեց ու վերեւ բարձրացաւ:

—Ազգական ք՛ուրիկ, ուժասպառ՝ նուազ անց ր նաներ. ի՛նչ կըլինի, վարձք անես, կշտիդ պատաստեղ տաս, հանգստանամ մինչև այս մահաշունչ ձնի ու ցրտերի անցնելը: Աղաչում եմ, մի՛ խնայիլ օգնութիւնդ, քեզանից ոչ կեր եմ ուզում, ոչ խում. միայն թո՛ղ ոստայնիդ անկիւնում շունչս լաւաքեմ, ցրտից չբատկեմ:

Սարդը դոհութիւնով լսեց ցրտատար նանի ողորմուկ ձայնը. վիզը ձգելով հանեց ոստայնից ու այսպէս խօսեց.

—Դ՛ո՛ւ ես ձայն տուողը, ազգական ք՛ուրիկ, համեցիր վերեւ: Ու՛մ համար պատսպարան չունենամ, քեզ համար չգիտե՞ս, որ միշտ, հանապազ տեղ կունենամ՝ տաք ու ապահով: Էլ մեր ազգականութիւնը ո՛ր օրուաչ համար է: Նամեցիր, ընդարձակ ոստայնս քեզ վերմակ, լիտլի փաթաթուիր մէջը և ո՛ր անկիւնում սիրտդ տալիս է, անուշ քնիր. կեր ու խումի կողմից էլ ա՛հող կայ, ինձ մօտ ամեն ինչ առատ է ու լի: Այս լաւութիւնը, որ ուրախութիւնով անում եմ, ի հարկէ բռնե՛րը, դրուանները իրանց երազում չեն

փնտռում: Մեզ կարեկցողները չորքոտանիք էին լինելու, բայց աւա՛ղ, ոմանք նրանցից պաշտպանելու փոխարէն աւելի անողորմութիւն ցոյց տուին: Նրանց ձեռից մեր մորթու վրայ ոչ անվնաս տեղ է մնացել, ոչ անարատ բուրդ: Հէնց իմ վրայ չաղալից սկսած մինչև վերջին գազանը իրանց ատամների ոյժը փորձել են: Աջ հերիս աղուէսի քրքրածն է, քիչ մնաց շունչս տալի: Գլխիս կէսը մազաթափ եղաւ գալլի բերանի դէշ հոտից, երբ վայրկենաչափ դանգս բոխեց: Եթէ շուտով դուրս չայրձնէի, ոսկորներս կը խշկէին: Աջ ոտիս կաղալը արջի հարուածի հետևանք է, եթէ կոպիտ թանթլիկը մէջքիս դիպէր, իսկոյն շնչահասն կրիճէի: Նզովուի բորենին ու իւր նախնին. գեղանի գաւաքս նրա ծուխի ծուխ արածն է. ի՞նչ բաւ էր շների անախնկալ հաշոցից զարհուրած ինձ թողեց, թէ չէ վաղուց բուրդս զգած կըլինէր:

—Օհ, մայրիկ, այդ ի՞նչքան ցաւեր ես քաշել, խօսեց աւաղ ծաղր, հապա ինչո՞ւ մեզ չես ասել:

—Է՛հ, որդեակ, ասեց սրանեղած նապաստակը. եթէ հնար ունենայի ծածկելու, հիմի էլ չէի ասիլ ու հողիներդ վրդովիլ: Բայց ի՞նչ թաղցնեմ—էլ ոյժ չկայ լուռ համբերելու: Նայելով արջի, գալլի, աղուէսի կենցաղին, նրանց զազանութիւնից ոչ զարմանում եմ, ոչ լուստահատում: Ինչպէս իմ պապերը, այնպէս էլ ես մի բոպէ բնդունում եմ, որ նրանք կարող են թողլերին նանկել և նրանց մտով սննդու էլ. վայրի ծմակներում ո՞ւմնից պէտքէ սովորէին, թէ տկա-

րին պատռաւելու տեղ հարկաւոր է ողորմել, սիրել:

Բայց ինձ միանգամայն անհասկանալի է շան արարձուները. ո՛չ բարով նա էլ ցեղակից է ու վաղուց անտառից իջած, մարդամէջ է մտած: Երկար միջոց սպրում է այնպիսի շրջանում, ուր օրէնք, դատաստան կայ, չարագործութեան դէմ էլ հաղարաւոր պատիժներ: Նա այնքան կրթուած է, որ իբրև պահապան զովասանքով են խօսում նրա մասին. կատուի հետ անգամ սիրով է ապրում: Բայց հէնց որ նապաստակի դուրս է անում, զազան է կարում, բոլոր թափով չարձակում է, որ բռնի, ոչնչացնի: Փշրուէ՞ն նրա ժանիքները, անցեալ տարի ծախ ականջիս կէսը պոկեց, քիչ մնաց պիպ էլ վրցնէր:

—Ո՛ւհ, մայրիկ, ցաւագին ձայնեց միջնակն ու սկսաւ մօր գլուխը, կիսատ ականջը լիղել. մի՞թէ այդքան արհաւիրքներ են անցել զլիտովդ և մենք անտեղեակ: Ասեց ու լաց եղաւ:

—Ու՛ր էր թէ մեր թշնամիները միայն դրանք լինէին, խօսքը շարունակեց նապաստակը. մեր թիւր դրանց հարուածներից այսչափ չէր նուազիլ: Մեր հողեհանր, մեր արիւնարբու թշնամին մարդն է, որ շներին էլ սրում, կատաղեցնում է մեր դէմ: Մի առ ժամանակ մեզ թակարդով ու նետով էր որսում, այժմ սարսափիչ հրացանն է հնարել մեզ սպանելու համար. և այս ամենը զուարճութեան անունով: Խեղճ մարմինս նահատակուել է նրա հրացանի

գուլույններից, խանձուած տեղերին ու սպիններին
 թիւ ու համար չկայ:— Այս, զուարճամոլ աղամորդի,
 միթէ քեզ կրփայելէ այդչափ փայրենի արարք. քեզ,
 որ Արարչի ստեղծագործութեան պտակն ես կազմուծ:

— Մայրիկ, գիրկն ընկնելով ասեց կրասերր, հին
 ցաւերը մտաբերելով ի՞նչու ես վշտանում, այժմ
 հօ վիճակով բարբաղդ ես. չէ ո՞ր լսում ենք շա-
 րունակ, որ ազուաները իբրև հովանաւոր մեր ցեղին
 հսկում են ու թշնամիներից պաշտպանում:

— Է՛, որդեակ, վիրաւոր սրտով հառաչեց նա-
 պաստակը, չես իմանում թէ ի՞նչքան թանկ է նստել
 այդ հովանաւորութիւնը մեր ցեղին և խօսում էս:
 Երևակայիր թէ նապաստակներիս վիճակը ի՞նչքան
 դառնացած պէտք է լինէր, որ հարկադրուած դիմէինք
 թեւաւորների օգնութեան: Նրանց մեծ մասը բնա-
 կանաբար զթոտ ու կարեկից պէտք է լինէին իբրև
 երկնքի բնակիչներ, ազատ օդում ապրողներ: Օրինակ՝
 կաքաւի, տատրակի հետ ո՞վ չի փափաղիլ չաւիտեան
 ընկեր լինել. բայց ի՞նչ արած, նրանք էլ ահ ու գողի
 մէջ են ազգական դիշատիչներից: Չուող թուշունների՝
 կուռնկների, արագիլների պայծանին չջօժարուեցինք,
 քանի որ ծովերի, լեռների վրայով պանդխտութեան
 զնայր մեզ համար կորստաբեր էր: Երկար տատա-
 նուելուց ետք ընդունեցինք ազուանների հրաւերը.
 որով պարտաւորուած էին հսկողութիւն ունենալ մեր
 վրայ իրանց սրատես աչքերով և դղուշացնել դադան-
 ներից: Իրանք միշտ բարձր են դեանից. հէնց որ նկա-

տեն մի չարամիտ դադան, իսկոյն կուաւոցով իմաց
 են տալու, որ փախչենք, թագնուենք: Այս ծառա-
 չութիւնը նրանք յածնն էին առնում առանց որևէ
 ակնկալութեան, իբրև բարեպաշտ թեւաւորներ: Նը-
 րանց միակ խնդիրն ու թախանձանքն այն էր, որ
 թող տալինք հանդիպելիս մեր աչքերը համբուրեն:
 Ինչպէս իրանք էին խոստովանում, անչափ հիացած
 էին մեր տեսքով ու զեղեցիկութիւնով: Չմերժեցինք
 այդ խնդիրը:

Պէտք է խոստովանած, որ ազուաները փորձառու,
 վարպետ թեւաւորներ են. միառժամանակ նրանց
 կուաւոցով մերոնք մնացին ազատ կողմնակի հարստա-
 հարութիւններից: Բայց այս վերջին միջոցներում այն-
 պիսի նենդաւոր ու ծածուկ դաւադրութեան է
 մատնուել մեր ցեղը, որ սատանան ինքը չի կարող
 դուրս հանել: Մինչև հիմի աղամորդին զնդակ էր
 արձակում մեր վրայ, որ կարող էր կամ դիպչել կամ
 չէ. միւս դադանները մեզ հալածելով մեծ մասով վերք
 էին հասցնում, շատ քիչ անդամամբողջովին ուսում.
 Իսկ այժմ մեր ցեղը այլ կերպ է կորչում, ոչնչաց-
 ւում: Տեսնում ենք նորահաս, փափիլի նապաստակ-
 ներին դաշտերում անշունչ ընկած, մարմնի քնքոյշ
 տեղերը չանդոռոտուած ու աչքի բլբերը հանուած,
 կերուած: Այս տեսակ ո՞նիր ու կոտորած մինչև հիմի
 չենք տեսած ու մեր հովանաւորներն անդամ մնացել
 են տարեկուսած, անչափ է ո՞րադորձը. մեռած նա-
 պաստակն էլ չի կենդանանում, որ ասի թէ իւր աչքեր

1001
 4534

հանողն ո՞վ է:

Նապաստակը քիչ ժամանակ մաքրի մէջ ընկաւ ու վրայ բերեց.

— Որքան նկատել եմ, ազգաւները շատ սիրով են վերաբերուած դէպի մեզ. պատահելիս ողջադուրում են, համբուրում: Մի՞թէ նրանք կարող են մեր աներեւոյթ թշնամու տեղն իմանալ աւ մեղմից ծածկել: Չէ՛, անհաւատալի է, երևի կաշաղակներն ու բողկներն են՝ որ վրէժխնդիր են լինում, թէ ինչո՞ւ ազգաւներին հովանաւոր ընդունեցինք: Այդ լա՛ւ, բայց ինչո՞ւ մերոնցից մի քանիսը ազգաւների վրայ կասկած են տանում, հաւատացնելով որ նրանցից աւելի մեր ցեղի աչքերին մօտեցող չի լինում: Մի՞թէ ազգաւի համբոյրը այդչափ թունաւոր կարող է լինել: Հա՛, դուք ի՞նչ էք ասում, որդիք, հարցնում էր նապաստակը. բայց ձաղերը իրար վզով ընկած վաղուց քնել էին:

— Եթէ մեզ հարուածող ձեռք ազգաւային է, շարունակեց նապաստակը, վաղնեկ խորհուրդ կը տամ մերունց, որ համբոյր տալուց զզուշանան:

Բայց վա՛յ թէ մեր հովանաւորները անմեղ լինեն ու մեր կասկածից վշտանալով ձեռք քաշեն մեզնից. գազանները նոր մէկանց արշաւանք սկսեն անպաշտպաններն վրայ:

Այս դառ մտածութիւններից էտր լուեց նապաստակը, բայց երեւակալութիւնը այնպէս զրրզուած էր, որ աչքերին քուն չէր գալիս. մնաց չոր

խօսի վրայ կուչ եկած: Մու՞թը գետինն առել, օդի մէջ վաղուց խալաղութիւն էր տիրել:

Ուռեհու վրայ նստած էր ազգաւը բնի մօտ ու զուրգուրում էր հուտերին: Նրանք հարցնում էին.

— Մայրիկ, փետուրնիս հասել են, է՞րբ ենք քեզ նման օգում թռչելու:

— Դեռ մի անգամ էլ լսեցէք խրատներս, իմ որդիք, նրանից էտր կասեմ, թէ է՞րբ էք թռչելու: Երբ աեանէք ռքմին գեանի վրայ կռանալիս, իմացէք, որ քար է վերցնում ձեզ խփի. այս մէկ: Երբ պատահէք մեր բարեկամ ճաղարին, նապաստակին, իսկոյն քաղցրադէմ ողջոյն սուէք ու նրանց աչք ունքից համբուրեցէք. — այս երկու: Այլամորդիների հետ ամենևին հաշիւ չունենաք. նոյեան տապանից դէտր մենք իրար չենք սիրում: Նրանք վրասից աւելի ձեզ օգուտ չեն: Չորքոտանիների մէջ ընարութիւն անել իմացէք, որ զուր սպարդիւն չանցնի՝ մեր ծոնթութեան ողջոյնը: Օրինակ՝ ի՞նչ օգուտ շան հետ բարեկամանալը կամ աչքից համբուրելը: Բողորովին այլ բան է, եթէ դուք սերտ բարեկամութիւն հաստատէք հորթերի, գառների հետ. նրանց մայոցն ու բայոցն էլ անուշ և դուրեկան են, ի՞նչ թէ խաժակ աչքերի բիբիկները: Ինքս նկատում եմ, որ շահացել էք, շատ չի անցնի, ձեզ նապաստակների մօտ հիւր կըտանեմ, որ համբուրեու մեր սօփորէք: Նրանք խլրշտութիւն տրուանք ունեն, բայց նախշուն աչքերին ոչինչ չի համարում:

քան հրապուրիչ են, որ եթէ տեսնէք, կողքէ շատ սիրելուց մէջի հիւթը ծծել:

Ճուտերը լսածից զբաւուելով փարուեցին ձոր վրով, կրճքով:

— Մայրիկ, աղաչում ենք, մի՛ ուշացնիլ, էգուց հիւր տար նապաստակի ձօս:

— Անպատճառ կրտսնեմ, զուք հանդիստ քուն եղէք, ասեց ազօաւը, թէր նուտերի զլխներին քսելով սուս փուս իշաւ զիշերային որսի: Ուռենու ստորին ճղան վրայ կանգ առաւ ու ազահ աչքերը չռելով զէպի նապաստակի թուփը ինքն իրան խօսեց:

— Բաւական է, որքան պատկառելի հասակիւ խնայելով երկայնամիտ եղայ ու անվտանգ պահպանեցի: Քու ցեղի օրերը հաշուած են. վաղ թէ ուշ մէկի կեր պտի լինես, ինչո՞ւ քու փափրիկ ձագերն ուրիշի բաժին դառնան, աւելի լաւ չէ՞, որ ի՞մ նուտերը զուարճանան: Եթէ չես քնել, քնի՛ր, շուտով դալու եմ աչքերդ համբուրելով հանեմ, զբանով կազատուեմ սղաւոր ձայնդ ու ծանծրայի հառաչանքներդ լսելուց:

Քիչ սպասեց ազօաւը ու տեսնելով, որ օդի մէջ խոր լուծիւն է, թէւերը զգոջ բանալով իշաւ նապաստակի թփի վրայ, որպէսզի իւր մտադրութիւնը քողարկի և իմանայ, արդեօք իւր զո՞ր արթուն է, թէ քնած, ապա հետեւեալ խօսքերն արաստանեց.

— Գիշերուայ ժամին անսահման սիրուց զրգու-

ած եկել եմ համբուրելու վշտահար բարեկամիս, որ մխիթարուի, արիանայ զրկանքների գէժ. ո՛հ, Աստուած, ե՞րբ է հասնելու այն բուրբէն, որ ցոյց տամ թէ անդին բարեկամիս ու նրա ձագերի բարօրութեան համար կեանքս զոհելու պատրաստ եմ:

Այս խօսքերից ետք տեսաւ, որ ոչ մի ձայն, ոչ մի շարժում չի լսուած, վիզը ապահով և համարձակ մեկնեց ներքև, կիսաբաց կտուցը հէնց ուղում էր մխի բարեկամի աչքի մէջ, չանկարձ մի ծմրոց լսեց գէժից ու սարսափած ետ մղուեց: Ազօաւն իսկի չէր սպասուած, որ նապաստակը արթուն կրլինի: Միութութիւնը շուտափոյթ զսպելով մեղձ ձայնով հարցրեց:

— Ի՞նչպէս ես, աչքի լոյս, եկել էի վիճակիցդ տեղեկութիւն իմանալու, հօ այսօր զազան չի պատահել, ինչո՞ւ ես ախուր: Զարմանում եմ, որ զիշերուայ այս ժամին քնած չես: Առողջութեանդ կը վնասես, այդ լաւ չէ:

Նապաստակը չուզմունքից դողում էր, հնար ունենար խարդախ հովանաւորին կը խեղդէր իւր օթիւանի զօանր: Ճարահատած այս պատասխանը սուեց.

— Այսուհետև աւելորդ են այդ սիրալիր բառերը: Թ՛քսձ այն հովանաւորութեան վրայ, որի տակ անիրաւ մտքեր ու սոսկալի դժողք են թագնուած: Քու հսկելն ու կռաւելը այլևս հարկաւոր չեն, թող զազանները կրկին մեր ցեղին հալածեն, գոնէ նրանք

որ ցերեկով կը յարձակուեն մեր վրայ, և ոչ թէ ձեզ պէս զիշերը զազանագողի կը մօտենան, որ համբուրելու պատրուակով կեանքից զրկեն: Ծառի վրայից ասու՞մ ես.— քնի՛ր, դալիս ե՞մ աչքերդ հանե՞մ: Այս խօսքեր յտղի քունը կը ամենի՛:

Առանց ամաչելու մեղադրում էք կաշտգանդներին, այն ինչ դուք էք եղել աչքեր հանող սոսկալի տերազորձները, որոնց թուրի տակ միամտաբար ապաստանել էինք նապաստակներս: Ի՞նչ բարեգութ հովանաւոր էք եղել մինչև օրս. առաջ զոհի աչքերն էք ծածուկ հանել, որ յետոյ մարմինը ապահով կըլանէք:

Նենգամիտ ազուար այս նախատինքներն ուտելուց ետը առանց լիրբ բերանը բանալու անծայն հեռագաւ:

Նապաստակն այնպէս վրդովուած էր, որ այդ զիշերը այլևս աչք չփակէց: Վճռեց սովորութիւն անել, զիշերները հսկել և աչքերը անքնութեան վարժեցնել: Ճեռեալ օրը ազգակիցներին հասկացնելով բանի հուժիւնը, խորհուրդ տուեց նրանց զգոյշ ու հեռու մնալ խաբեբայ հովանաւորից:

Այդ աչալուրջ նապաստակը մինչև խորին ծեբութիւն անփտանգ ապրեց ու ծագերին հրահանգ թողեց, որ ցերեկը զազաններից խոյս տան, թաքնուեն թփերի տակ, իսկ զիշերը ապահով մնալու համար արթուն աչքերով հսկեն: Այդպէս էլ անում էին ծագերն ու թոռները, իսկ երբ յոգնածութիւ-

նից չաղթուելով զիշերը կարճ միջոցով քնի ծոցն էին ընկնում, երկիւղից կոպերը չէին փակում, այլ աչքերը բաց պահում, որ ազուարին մօտենալուն պէս նկատեն:

Մինչև այժմ էլ այդ սովորութիւնը մնացել է նապաստակների մէջ: Նրանցից որոնք անթերի կատարում են նախնիներից մնացած խրատը, շարունակում են ողջ մնալ ու սերունդ թողնել, իսկ որոնք տխմարութիւնով արհամարհում, անուշաղբութեան են տալիս այդ պատուերը, կէս զիշերին զրկում են աչքի բիբերից ու կերակուր դառնում երկնքի զիշատիչներին ու երկրի գազաններին:

4 ԽՈՏՈՐՆԱԿԻՆ ԽՈՏՈՐՆԱԿ

Մի լին կար՛ ներս ու դուրսը շնչաւորներով լի սողուն ասես, զեռուն ասես զփլթում էին ամեն կողմ, որը ազգալով ծաղկից էր կենում, հիւթ ծծում. որը սովածութիւնից բզկալով օդի մէջ ման ու ման անում: Չայնաւորներից երկուսը՝ հռակն ու դորտը ամենասրտաբացն ու ուրախն էին. նրանք շարունակ թռչկոտում էին ու երգում, մինը զեռունների համար էր հռուում, միւսը սողունների համար կոկրուում: Սրանց երգելու միջոցին միւսներից՝ որը լուռ ականջ էր զնում, որը ըթի մէջ ծոր բռնում. ծան-

բազողոթ կրիան անգամ գլուխը շրից հասելով ափին նստում էր ու սաղ արած լսում:

Բայց նրանց մէջ կալին խալթիչ ու թունաւորիչ արարածներ էլ, ինչպէս կարիճն ու օձը: Մէկից սողուններն էին սարսափում, միւսից զեռուններն ու պղոճները. ամեն մինը իւր ցեղի ահն ու մահն էր. ո՞վ կարող էր նրանց անվախ ձօտենալ:

Երկար ժամանակ կարիճը մեն-մենակ մնալուց ձանձրացել էր, չէր գիտում, ո՞ւմ ձօտենայ, որ շանթի: Իւր ցեղակիցներից երեսասեղը հատել էր: Մի օր հեռուից տեսնելով գորտի լխաիկ մէջքը, ձօտեցաւ սողունների երգչին ու ասեց.

—Քաղցրածայն դ՛որա, մի բան եմ ասելու:

Գորտը իւր խոշոր աչքերով նայեց դիմացի խօսողի պատկերին և սիրով պատասխանեց.

—Բարի լինի մեր տեսութիւնը, կեռպօչ հարեան, մէկի տեղ երկուսն ասա:

Կարիճն սկսեց.—Իմ կարծիքով դու ամենախելօքն ես մեր ցեղի մէջ, ասա տեսնեմ, մինչև ե՞րբ սողուն ու զեռուն իրար կշտի լինի մօտ պէտք է ապրեն ու իրար անձանօթ մնան: Աստուած խելքն ու բանականութիւնը մի՞թէ նրա համար է սուել, որ իրար խորթ աչքով նայեն, իրարից հեռու մնան: Ինչու նախանձին ու լիմարութեան լսելով իրար մէջ խտրութիւն գնենք, քանի որ Արարիչը մեզ միաւորելու համար մեր անունները մի տեսակ է ստեղծել. տես՝ սօղուն, զեռուն: Այս հանգամանքը նրա

համար է, որ մենք իրար սիրենք, մինչև անգամ խրնամի դառնանք, աղջիկ տանք, աղջիկ առնենք:

Գորտը չկարաց խօսոյն իմանալ, թէ ի՞նչ պտուղ է հետը խօսողը, միամտի պէս քաղցր լեզուից զրաւուեց ու ասեց.

—Շատ լաւ առաջարկութիւն է արածդ, հաւան եմ. ես էլ զարմանում եմ, թէ ինչո՞ւ մի լճի բնակիչներս ցեղական չնչին պատճառներով իրարից հեռու, սրտով անձանօթ ենք մնում: Չէ՞ որ կարող ենք մէկ մէկու օգնել, զուարեացնել, կարճատև կեանքներս քաղցր ու խաղաղ անցկացնել: Այդ բարեկամութիւնը, ուղիղ ես ասում, հարկաւոր է, աժէ որ զրա օրինակները մենք հասկացողներս աանք, չէտոյ մեզ հետևողներ շատ կրլինեն:

Ասեց կռկռան գորտն ու իբրև նշան համաձայնութեան քներակներն ուռցնելով լիաբերան մի կուշտ կռկոաց: Սողուն թէ զեռուն ամենն էլ դէպի նա խլրջեցին ու ապշելով զարմացան, որ թունաւոր կարիճին նրա կողքին տեսան:...

Կարիճն ու գորտը իբրև նորաթուխ բարեկամներ մէկ երկու օր իրար հետ շատ սիրով զրոյց արին և ընկերութեան ուխտը այդ միջոցներում կռեցին. առաջին պայմաններն էին՝ անխարդախ սէր և փոխադարձ օգնութիւն:

Բայց կեռպօչ ընկերի խորհուրդը ուրիշ էր... ահա թէ ի՞նչ:

Մի իրիկնապէմ գորտը երկար կռկոպուց չօղ-

նա՞ծ պարզել էր լնի ափին: Կարիճը կեռ պոչն իրան հաւաքած սորոր տալով ձօտեցաւ նրան ու ասեց.

— Գիտէ՞ս, քաղցրածայն բնկեր, ի՞նչ նորութիւն կայ:

— Ի՞նչ նորութիւն, կեռպոչ բնկեր, ասա, լրսու՞մ եմ:

— Մեր բնկերութեան վրայ շատերն են սկսել բխել, գարմանալ. կարծում են թէ մենք մշտական բարեկամ չենք մնալ: Նախանձից ուղու՞մ են տրաքուել, որ մենք այսպէս սիրոյլ ենք: Արի, նրանց շրջու՞մի բան անենք:

— Ի՞նչ անենք, հարցրեց գորար:

— Ահա թէ ի՞նչ. թե՛ թե՛ի տուած արի գրնանք դիմացի ափը, լիսսիրտ դբօսնենք, զուարեանանք: Գիտե՞մ մեզ նախանձողներին այդ բանը դուր չի գալ, ի՞նչ փոյթ: Բայց ափսոս որ լողալ չե՞մ գիտու՞մ, եթէ շուրն բնկնեմ, վախենում եմ խեղդուեմ:

Միամիտ գորար նայեց բնկերին ու բարեւորութիւնով ասեց.

— Աննշան բանի համար ի՞նչ ես հոգս անում, սիրելի կեռպոչ, ի՞նչ անենք, որ լող տալ չես գիտու՞մ. ես այստեղ չե՞մ, անհող կաց: Քու սրտի ուղեղիքը դիմացի ափ գնալն է, ի՞նչ դժուար բան է, արի, շալակիս նստիր, տանեմ ու բերեմ:

— Ա՛յ գլուխդ տարի, քաղցրածայն բնկեր. ի՞նչ բարի սիրտ ունես: Ես բոլորովին մոռացել էի, հաւատա, որ կարելի է քու մէջքին նստել ու սպահով

անցնել: Շատ շնորհակալ եմ այս ծառայութեան համար, կաշխատեմ փոխարէնն անպատճառ հատուցանել:

Այս ասեց կարիճը ու կկրգած գորտի թիկունքն ելաւ.

— Պի՛նդ կաց, լսւ՛ եստիր, կերպոչ բնկեր, բղաւեց գորար, թաթիկներդ հուպ տուր, դր չբնկնես:

Այս պատուէրները տալուց ետք կռկռան բնկերն բնկաւ լինը ու շրի երեսին ոտնալող տալով գնաց:

Լայն թիկունքի վրայ կարիճը բազմած ցնծաղին նայում էր աչ ու ձախ ու զուարթանում: Յանկարծ նրա սիրար մի բան ուղեց: Նրա փափաղն էր՝ գորտի լիստիկ մէջքը կծի, խայթի: Սրտին չկարաց բնդդիմանալ. խայթը հանեց ու կծեց: Գորտի կաշին ցաւեց, բայց ուշ չդարձրեց, «կարելի է թաթիկները ամբացնում էր, որ վեր չբնկնի», ասեց ու ոտնալեզրը շարունակեց:

Խայթը երկրորդ անգամ մէջքը խրեց: Թէպէտ խիստ ցաւ տուեց գորտին, բարկութիւնն էլ շատ եկաւ, բայց էլի համբերելով վնուեց միայն թափահարել, որ կարիճն զզուշանայ ու իւր տեղը խելօք նստի: Եւ գորար մէջքը թափ տուեց առանց ձայն ու մռունչ հանելու.

Արդէն մօտենում էին ափին:

Կարիճի մտադրութիւնն էր սատկացնել գորտին, նկատելով նրա հանդարտութիւնը՝ կարծեց թէ խայթը պնջել է, չի սողում, ասեց. «չէ՛, պէտք է

Թոյնով սրա կաշուի տակ լցնել, ուռցնել, որ ավի հասնելուն պէս սատկի»:

Վճռեց կարիճն ու որքան ոյժ ունէր, պինդ խրեց գորտի փափուկ ճարմնի մէջ: Սողունների երգիչը շանթահարի պէս ձևֆ ուֆ արեց ու դառնացած սրտով դռաց,

— Կարիճ...:

— Ի՞նչ է, քաղցրածայն ընկեր, ի՞նչ:

— Չոռը քեզ պէս ընկերի պի՛նչ...:

— Ինչի՞, բարեսիրտ ընկեր, ի՞նչ է պատահել, անմեղ ձեռնարով հարցրեց կարիճը:

— Աստուծո՛ւ կրակ է պատահել զլսիդ ու արեւիդ: Մէկ չէ, երկու չէ, ի՞նչ ես խաջթում ու շանթում մէջքս, ի՞նչ վատութիւն եմ արել քեզ, լաւութեանս փոխարէնն այս է: Արարածուքդ ընկերսիրութեան ո՞ր յօդուածի մէջ է գրուած. չէս ամաչում:

Կարիճը գորտի մէջ այդքան ոյժ չէր սպասում. կարծում էր շուտ կըթուլանայ: Ուղեւորով դարտի բարկութիւնը մեղմացնել և մի կերպ ցամաքին հասնել, կակուղ լեզուով վրայ բերեց.

— Քաղցրածայն ընկեր, ներողութիւն արա, վարձուքդ մեղաւոր եմ քու առաջ: Բայց եթէ բանի էութիւնն իմանաս, այնքան չես նեղանալ: Ինչպէս երևում է, դու անտեղեակ ես մեր ցեղի բնութեանը: Կարիճների սովորութիւնն այնպէս է, որ երբ մի փափուկ ճարմին են տեսնում, նրանց մէջ մի անդուսպ փափազ է ծնւում, որ անպատճառ մօտենան ու ի-

րանց խայթը փորձեն: Այդ բանը նրանց համար բնական պահանջ է. մինչև դրանով սիրտները չբնօրացնեն, հանդիստ չեն մնալ: Աստուծո՛ւ է յայտնի, թէ քեզ ի՞նչքան իմ սիրում, ուղեցի միայն փորձել խայթս, ուրիշ ո՛չինչ: Այս խոստովանութիւնից ետը յուսով եմ, քաղցրածայն, կրներես արարքս իբրևբնական թուրութիւն ու առանց ուշ դարձնելու կըշարունակես լո՞ղ սալը. ահա ափին մօտեցել ենք:

— Այդպէս հա՛, կեռպոջ ընկեր, վրայ բերեց հանդարտուած գորտը. ես կարծում էի թէ չարամատուրութիւնով ես արել, էնդուր բարկացա՛յ: Սիր քեզ պէս ընկերից նենգութիւն սպասելը խելքի մօտիկ բան չէ: Քու արածը ուղիղ որ բնական պահանջ է ու ներողութեան արժանի թէկուզ թշնամու կողմից. իսկ ես հօ քու սրտակից բարեկամն եմ: Ի՞նչ ասել կուզի, ներում եմ, բայց մի բան ավստուծ եմ, որ այսքան ժամանակ ընկերութիւն անելով մի օր միշոց չունեցայ քեզ ասեմ թէ ի՞նչ սովորութիւն են ունեցել իմ պապերը: Ի՞նչ ասել կուզի, դու իբրև սրտակից ընկեր, կուզես տեղեկանալ իմ պապական սովորութեան:

— Ի՞նչպէս չէ, հաւանութիւն տուեց կարիճը գորտի առաջարկին, ամեն ցեղ իւր բնական յատկութիւնն ունի և յաւիտեան անկորուստ պահում է: Էլ ինչի՞ ընկեր եմ, որ չհետաքրքրուեմ քու պապական սովորութիւնով: Պատմիր լսեմ:

— Պատմելով լաւ չեմ կարող հասկացնել, կուզե՞ս օրինակով ցոյց տամ:

— Իրան էլ հակառակ չեմ, քաղցրածափն ընկեր, օրինակով ցոյց առը:

— Կեռպոչ ընկեր, խօսեց զորարդ հանդարտ ծախնով, պէտքէ իմանաս որ իմ պապերը ջրի երեսին շատ լաւ էին լողում:

— Հաւատում եմ, կարելի է, հաստատեց կարիճը:

— Մենակ այդ չէ. նրանք ջրի տակն էլ լողալու սովորութիւն ունէին: Ես հիմի իբրև նրանց հաւատարիմ թռու, ուղում եմ նախնական սովորութիւնը փորձել, որ աեսնես, ի՞նչքան լաւ զբօսանք է: Մէջքիս պի՛նդ կաց, կեռպոչ ընկեր, վեր չընկնես:

— Վա՛յ, վա՛յ, այդ ի՞նչ ես ասում, քաղցրածափն ընկեր, սրտապատառ ճուղաց կարիճը, ի՞նչ վատ սովորութիւն են ունեցել քու պապերը: Թող, իսէր Աստուծու, հիմի ժամանակ չէ, յետոյ կրփորձես, աղաչում եմ, թո՛ղ: Յամաքը մօտիկ է, լող տուր, հասնենք, ջրի տակ շունչս կրկտրուի, կրխեղղուեմ: Յատուկ խնդրում եմ, զորա ընկեր, ձեռ վեր կալ այսօր քու պապական սովորութիւնից, աղաչում եմ, լող տուր ցամաք հասնենք:

Իորտն առանց ուշ դարձնելու նրա աղաչանքին երեսը թեքեց դէպի լճի խորքը և ասեց.

— Զուր անողը լեզուդ մի ցաւացնիլ, քեզ լսողը չեմ. լաւ հասկացայ ինչ պտուղ որ ես: Խոտորնակին խոտորնակ է հարկաւոր. ես այնքան էլ չիմար

չեմ, որ քեզ պէտի ձեռին իշի մարտիրոս դառնամ: Ի՞նչ օգուտ աշխարհին, որ քեզ շալակած ափը հասցնեմ:

Ասեց զորան ու ոտները չուելով սուզուեց ջրի տակը: Կարիճը սարսափահար եղած պոկ եկաւ գորտի մէջքից ու մնաց ջրի երեսին բալլի-բալլի անելիս: Այլքների մէջ դէս պարանուեց, դէն պարանուեց, լողալու շնորք չունենալով տեղն ու տեղը խեղդուեց, զնաց:

5 ՈՐՍԿԱՆՆԵՐԻ ՎԷՃԸ

Ապրես պապը չուբուխը փստացնելով հետևեալն էր պատմում.

«Խոր ծմակի միջով երէներ շալակած գնում էին որսկանները.

— Հազար բերան քեզ փառք. Աստուած, ասեց նրանց միջի բարձրահասակ, կարմրաթուշ Սոլին. այս անգամ այնքան առատ բաժին տուիր, որ առանց աչ ու. ձախ նայելու ուղղակի կրգնանք տուն և մեր բնտանիքի հետ ամբողջ շաբաթ լիուլի կուրախանանք: Բոլորիս շալակներն էլ ծանր է, հաղիւ ենք տանում:— Սիրելի ընկերներ, եկէք պայման կապենք, որ էլ որսի չդիպչենք մինչև իրիկու: Աչքածակութիւնն էլ մի բան չի: Իմ տատ Զէյրան-խանուժի անուճոյն եմ երզում, ես ձեռս մաղի մեկնողը չեմ:

— Ես էլ յօժար եմ այդ ուխտին, ասեց կռնաս էլձօն, Միթէլ հրեշտակապետը զլխիս խռով կենայ, թէ խօսքիցս դուրս դամ:

— Ես էլ ընկեր եմ, Սքանչելադործ սուրբը վրկայ, ասեց օղեսէր Կոնոն:

— Գալինիկոս սուրբը զլխիս խռով կենայ, թէ այդ վճռից ես կենամ, վրայ բերեց ցցամորուք չանօն:

— Ովսեայ մարդարէի զօրքին կապուած քնամ, թէ ընկերին նենդ աչքով նայեմ, ասեց քառ Գալօն:

— Աւագ ընկերներ, Իրաւափառ հայրապետը ինձ փչացնի, թէ ընկերների դաւանանեմ, ասեց իժամարուք չուծօն:

Այս պայմանը կապելով շարունակեցին ծծակով զնայր. շուտ հասնելու էին սարահարթի զլուխը ու այնտեղից իջնելով, մի սիրուն շրանցքի արիով թէքուէին դէպ իրանց օթեանները:

Իեռ օր կար: Մի խայտաբղէս վայրի կատու թփերի մէջ մի նախշուն տատրակ էր դաւել և ուզում էր ծուստի, ուտի:

— Ա՛խ, զթա սղաւորիս, աղաչում էր տատրակը, հայրազօրի ծագերիս միակ ապաւէնը ես եմ. բնի մէջ մերկ ու քաղցած ինձ են սպասում, թոյլ տուր ժողոված սնունդը տանեմ, կերակրեմ:

— Սո՛ւս, մարի, ես քեզ թողնողը չեմ, սիրուն վիզդ, կարծիր տոտիկներդ վաղուց են ինձ դրաւել:

Ուժ զեղեցկութիւնն ուղում են դովել, տատրակի են նմանեցնում, սպասիր, կարօտս առնեմ:

— Եթէ անքս է քեզ դրաւողը, չարթն ու յօպուր փետուրներով ինձնից սիրուն են, ահա դէմի ծառերի վրայ ոստոսում են, ասեց խեղճ ծախով տատրակը:

— Կորչին այդ անպիտանները, լղար հոտած արարածներ են, նրանց տեսնելիս եղած ախորժակըս էլ կապում է:

— Թո՛ղ, աղաչում եմ. ես զուտընանալու սիրտ չունեմ. խօսեց տատրակը աղատուելու աշխատելով:

— Ո՛ւր ես շտապում, մարի, մի անգամ հաղիւհիւր ես եկել: Խօսիր, սիրտս բացուի, ասեց կատուն, որսկանների ահից մի շաբաթ է դողս բռնած: Զագերիդ տէր լոյս կրնկնի, ապահով կաց:

— Վա՛յ, ի՞նչ ես ասում, ծնդէրս, ասեց տատրակը և սղաց:

— Տ՛ր, ի՞նչ ես լալիս: Եթէ բունդ շներից հեռու է, կը զնամ ծագերիդ էլ կըբերեմ իմ որջի մօտ, ապրեցէք, ինչպէս կուզէք:

Տատրակը «ո՛չ ո՛չ» էր կանչում ու հեծկտալով թեւերին անում, թրպրտում, որ շանգերից դուրս պրծնի, բայց կատուն ամուր սխմած զուարճանում էր նրա լաց ու կոծի վրայ:

Յանկարծ որսկաններն երեւացին, կատուն դողը բռնած զօչեց.

— Ա՛խ, անիրաւներ, ի՞նչ վատ ժամանակ բասն,

Հանդիսա ըոպէ չունեմ, այժմ սրանց ձեռից ո՞ր կողմ փախչեմ, որ որսը գլխիս հարամ չանեն:

Դառնալով տատրակին զսպած ծախնով ասեց.

— Լռիր, մարի, թէ չէ շնչահան կանեմ, բաւակա՛ն էր ուրբան մնչացիր ու վրչացիր: Որսկանների այս կողմով գալը քու շառն էր, հետքդ փնտռելով եկան իմ զլխավերեւ անկուեցին. սրանց երեսը նո՞ւփած: Գանի, քանի անգամ խորամանկութիւնով, պոչիս պէս պէս շարժումներով նրանց շների ճանկից պրծել եմ, էլի չե՞ղաւ, վաս աեղ մթնացրին: Անպիտան տատրակ, ի՞նչ բանս էր կարուել, որ ուտելու աեղ հետդ զրուցի կացայ:

Այս ամենն որսկանները որոշ տեսնում էին ու լսում էին: Կարծրաքիթ Կոնոն այնպէս աեղ էր, որ կատուին աւելի մօտ էր. նրա հրճուանքը գալիս էր տատրակի չարչարուիլը նկատելիս: Սոլին որ ընկերների մէջ հուժկուն ու փորձառուն էր, դարձաւ նրբանց.

— Մենք մի ժամ առաջ երդուեցինք, որ մեր ունեցած էրէներով բաւականանանք. ինչ հազուադիւա թռչուն, անասուն էլ մեզ հանդիպելու լինի, դաշոյնի, հրացանի ձեռ չտանք: Բայց խորամանկ կատուն զայթակղիչի պէս, աեսէք, մեր աչքի առաջ անվրդով բռնած, անմեղ տատրակին պատառոտում է: Մի բան եմ ուզում առաջարկել, ընկերներ, եկէք համ մեր ուխտը պինդ պահենք, համ մի փոքր ողորմածութիւն անենք: Անթիւ յանցանքներ ենք գոր-

ծել մինչև օրս, յօժարուեցէք տատրակին ազատենք կատուի ճանկերից, վարձք է: Ձեզ եմ դիմում, Կոնո, Հանո:

— Տատրակին իհարկէ արժանի է օգնելը, խեղճը կակիծից սղում է, ազատենք, ասեց Հոմոն:

— Վարձք անելուն, հողի փրկելուն դէմ չեմ, մրթմրթաց Կոնոն, բայց խօսքը տատրակի մասին է, որ շատ էլ բարի պտուղ չէ, լրատար աղանու աղղականն է, ի՞նչ պաի լինի: Իմ կարծիքով դրանց տապակելն է արժան ու շամփրի անցկացնելը: Բացի այդ, չէ՞ որ երգուել ենք ծմակում այսօր ոչ մի շրնչաւորի հանդիսար չվրդովել, ինչո՞ւ չենք մեր ճամբէն դնում: Կատուն ի՞նչ ուզում է, անի, մեզ ի՞նչ մլասա: Վաղ թէ ուշ այդ կատուն մէկն ու մէկիս բաժինն է դառնալու, թող տատրակին մշրի, աւելի փայլուն մորթի կունենայ:

— Ինձ հետաքրքիր չի իմանալ, թէ տատրակը աղանո՞ւ աղղականն է թէ կաչաղա՞կի, խօսեց Սոլին, ուշս դրաւողը անա այն վրդովեցուցիչ տեսարանն է, որ աչքիս առաջ տկար արարածը զուր տանջում է արիւնխում գազանի ձեռին: Մեր պէս քաջերի պարաքն է այդ տկարին ազատել վերահաս մահից, դրանով մեր այսօրուայ երդումը չենք դրժում: Լսո՞ւմ էք, ի՞նչպէս աղիողորմ ծախնով օգնութիւն է հայցում: Ի՞նչ կասէք, էլ՛մօ, Գալօ. եկէք բարկանանք կատուի վրայ միասին, ազատենք խեղճին: Ձեմ ու դում առանց ընկերների համածախնութեան բան

բռնել, քանի որ միատեղ ենք. թէ չէ մենակ ես էլ բաւական եմ կատուին կարգի հրաւիրելու:

Կռնասա էլձօն շատ կարտոփ սիրող էր, լուռ էր, լուռ էլ մնաց, որ վերջը տեսնի, թէ որ կողմը շատ ծայն կայ, որ այն կողմն անցնի: Հանօն նոր էր Կոնոյի հետ խնամացել: Գալօն չգիտէր էլձօյին հետեւի, որ իւր խնամին էր, թէ հո՛ւմօ գրացու հետ բաղձափորձ Սոլու առաջարկին ականջ դնի: Ամենն էլ սրտների մէջ զգում էին, որ Սոլու առաջարկն արդար ու գեղեցիկ բան է. բայց իրար դէմ ունեցած մանր հաշիւների պատճառով չէին ուզում մի խօսքի դալ:

—Հանօ, չուզուած ծայն տուեց Սոլին, լեզու ունես, ինչո՛ւ ես լուռ, շարունակ խնդրածդ «զըթուլթիւն, եղբայրութիւնն» է, ինչո՛ւ չես խօսքիս ուժ տալիս: Ի՞նչ կը պակսի քեզնից, որ ծայնակցես, կատուին սաստենք, խեղճ թռչունին բերանից թողի «փրշտ» կանչելով հօ բերանդ չի ցաւում: Ինչո՛ւ անողորմ ես կարուել:

—Սյրքան յանդիմանելդ ինչո՛ւ համար է, պատասխանեց Հանօն, մի տասրակի համար հօ կռիւ չպէտք է սարքել այստեղ, իմ խնամի Կոնօն երբ որ չօժար չի, ես էլ նրա խաթրու լուռ եմ: Գրանով ի՞նչ վնաս եմ հասցնում մեր ընկերութեան:

—Բանք վնասի ու օգտի մէջ չէ, գրացի Հանօ, ասեց Սոլին վրդովուած, այլ մե՛ծ նախատինք է բոլորիս համար, որ այս տեսարանի առաջ անտար-

բեր կանգնում ենք: Ով էլ լսի մեր արարմունքը, կը թքի մեր երեսին: Ի՞նչ տարածայնութեան, հակառակութեան տեղ է. միթէ՞ ձեր սիրար չէն ծակում տատրակի բերանից լուռօղ անն ու հառաչը: Քարասիրտ միք լինիլ, մեր հետ ծայն տուէք, կատուն վախենայ, թռչունին թողի, մենք էլ մեր ճամբէն շարունակենք: Կատուն ինքն էլ գոհ կըմնայ, որ ինքը ողջ-անվնաս ազատուած է մեզնից:

Սյր վայրկեանին կռնասա էլձօն երկար լուրթիւնը խղեց.

—Որքան հասկանում եմ որսկանութեան օրէնքները, գրած երզումը պիտի անխախտ պահել. փոխելու համար բոլորի համաձայնութիւնն է հարկաւոր: Բայց ինձ իբրև որսկանի՝ անհասկանալի են «զթուլթիւն, կարեկցութիւն» խօսքերը: Էլ հրացան վերցնելս ու անտառ չափչփելս ինչո՛ւ համար է, որ ամեն ըստէ հրացանը ձեռ առնելիս խղճալու եմ այս ինչ թռչունին, որովհետև անմեղ տատրակ է, այն ինչ անասունին, որովհետև արդար կխտար է: Որսկանը արիւնը ջրի պէս պտի խմիլ, եթէ ի՛սկ որսկան է: Ես իմ բաժին «խիղճ, միղճ» բառերը որ լսում եմ, զիղղս դալիս է: Իմ կարծիքն է. կամ մեր երզումի համեմատ անուշաղիր թողնենք, անցնենք, ինչքան ուզում է լիմար թռչունը կատուի շանդերում վրլվրլայ, կամ երկուսի էլ կարծիրը կապենք, իհարկէ ընդհանուր վնասով: Որոշեցէ՛ք, օ՞վ նրանց զնդակով խիլի և ի՞նչպէս բաժանուի, բաց քուէով թէ ծանծու կ:

—Ո՛չ էլձօ, ասեց մեծամարմին Կոնօն, քու կարծիքին ես հաւան չեմ, կատուն անվնաս պալի մնայ, ոնց որ կայ: Բայց տատրակը իբրև համեղ պատառ, ուրիշ բան է, ինչո՞ւ զուր փախչի զնայ: Ձեզ հետ յօժար եմ կատուին «փիշտ» անել. միայն մի պայմանով, որ իրաւունք տաք փախչող տատրակի վրայ հրացանս պարպեմ: Եթէ զիպցնեմ, իմ բաժինը լինի:

—Չարմանալի մարդ ես, Կոնօ, ասեց Սոլին, մենք զազանի ձեռից ազատելու վրայ ենք խօսում, դու ցանկանում ես մահից ազատուածին զնդակի բռնել: Ի՞նչ չէ՞ր, որ Սքանչելադործի անունով երգուեցիր այսօր ունեցածովդ բաւականանայ:

Հանօն նկատեց, որ Կոնօն նեղ տեղ լծուեց, իբրև կողմնաբաշխ խնամի օգնութեան հասաւ.

—Արժէ՞ որ չնչին թռչունի համար բնկերի սրտին զիպչում էք: Եկէք «փիշտ» անենք, կատուն փախչի, իսկ տատրակի վրայ Կոնօն միայն հրացանը փորձի, կարելի է չի էլ զիպչում: Ի՞նչ սկսենք միածայն կանչել «փիշտ, փիշտ»:

Իեռ այս խօսքը ցցածորուք Հանօցի բերանումն էր, Սոլին զայրացած վրայ բերեց:

—Ձեմ հասկանում «փիշտ, փիշտ» կանչելն ի՞նչ խորհուրդ ունի, երբ մահից ազատուածին նորից մահի ենք բռնում մեր ձեռով: Ի՞մ այսքան ցաւելս թռչունի համար է, եթէ նա կենդանի չի մնալու, ի՞նչ դժուար է չար կատուին մի կարմիր զնդակ ուտացնելը, որ զնայ սասկի:

—Սորու ասածը արդար է, ասին միաբերան Համօն, Գարօն: Ա՛րի, էլձօ, վէճն այնպէս խաղաղացնենք, որ ոչ Կոնօն վշտանայ, ոչ Սոլին: Կատուին սաստենք, թռչունը թողի ու մենք զնանք մեր զործին: Փորձի համար կամաց-կամաց կանչենք «փիշտ, փիշտ»:

—Տեսնում էք, ի՞նչ յանդուզն է, զոչեց հուժօն, ընդհատելով «փիշտ-փիշտ»-ը, ուշ էլ չի դարձնում մեզ: Եկէք բարձրածայն և ուժով կանչենք. Կոնօ, էլձօ, Հանօ, դուք էլ խոյս մի՛ք տայ, բերաններդ բաց արէք: Կատուն միամիտ չէ, հասկանում է, որ մեր մէջ իւր պատճառով տարածացուցիւն կայ: Եկէք ինչ ասում ենք, միածայն անենք. եթէ դարձեալ չի հնազանդիլ մեր սպառնալիքին, այն ժամանակ նրան խտտապէս կրպատժենք իբրև ըմբոստի:

Եւ բարձր ու պինդ կանչեցին «փիշտ, փիշտ, կստու»։ այս անգամ էլ բոլոր ձայները միատեղ չէին. դրա համար կատուն մնաց անվախ, համարձակ. որսը բերանին շրջանի մէջ դէս-դէն էր բնկնում, որ ապահով անկիւն զտնի, թագնուի, բայց հրացանների փայլուն փողերից պատկառելով ակամայ պտոյտ պրտոյտ էր անում ու փետուրները որսի վրայից թափ-թրփում. որսկանները շարունակում էին «փիշտ, փիշտ» կանչել, դարձեալ սպարդիւն: Խեղճ թռչունը շանդերի մէջ ամուր սղծուած հառաչում էր.

—Ա՛խ ձագերս, որբո՛ւկ ձագերս: Աստուած, մի՛թէ մէկին վնաս եմ հասցրել, մարդկանց ինչո՞ւ հա-

մար ես աչքեր պարզելի, Տէր, որ անիրաւութիւն տեսնում եմ ու չեն վրդովուած:

Համարձակ կատուն այդ ժամանակ ծառաբնին ծօտեցաւ, որսը նանդերի մէջ բռնելով սպառնաց.

— Անդդամ թռչուն, ծայնդ ու լացդ չէ՞ս կրտրելու, ազահ որսկանները շրջապատած քեզ են ապահանջ դնում: Լռիր, շուտով արձակելու եմ, թէ չէ երկուսիս էլ վտանդ է սպառնում: Ձե՞ս լսում, ուղում ես քու պատնառով ինձ էլ գնդակահար անե՞ն, ուրեմն կանխօրէն ես քեզ մաս-մաս կանեմ:

Այս ասեց ու մարուղ կացած աեղից մի երկու ոստիւն անելով ծառի փեչակը թռաւ ու նիւղերը չանդռտելով դէպի կատարն ելաւ, որ բարձր ոստեր գտնի ու թաղնուի: Տատրակը անքում, վրչում էր. խեղճի փետուրներն այժմ իրանք իրանց պօկուում էին և օդի մէջ ծածանուելով ծառի տակ փուլում.

— Տեսնում է՞ք, որքան անպատկառ կենդանի է, զոչեց կատաղած Սոլին, որսն արձակելու աեղ մեզ ծաղրում է ու ծառի կատարը փախչում, կարծելով թէ մեր վրէժխնդրութիւնից կարող է ազատուել: Ի՞նչ կսկիծը թռչունի վրայ է գալիս, որ զրեթէ նաստակուեց անիրաւի ձեռին, փետուրներն ամենը թափուեցին, աղուամաղը նրա սուր ատամների դէմ ի՞նչ ոյժ կունենայ. վաղուց նրա փափկամտերը ծակ-ծակուած կրլինեն: Առանց խնայելու պէտք է այդ լրբին պատժել:

— Ինչի՞ պատժել, դարձեալ ընդդիմախօսեց հար-

բան օղեսէր Կոնօն, կատուն ողջ պիտի մնայ, մեր երգումն ալդպէս է: Տատրակի հարցն ուրիշ է, նրա մահով աշխարհից մեծ բան չի պակասիլ: Եթէ նա ի՞նչ որսորդական տուրակը չընկաւ, թո՛ղ սրտոս կատուի բաժին լինի, այդ էլ վարձը է:

— Վահ, ի՞նչպէս թէ վարձը, շփոթուած և ալլալուած զոչեց Սոլին, կատուի ձեռով տկար թրուչունի պատառոտուելը վարձը ես համարում: Եւ այդ դու ես ասում, Կոնօ, որ բուռի, բաղի պէս թռչուններին մեղքանում էիր, ցինի ու անդդի ձեռից աղատում մի քանի շաբաթ առաջ, իսկ այժմ դէպի աննար լորն ու ողորմելի տատրակը դառել ես անկարեկից, անտարբեր: Գու՞թ ու ողորմ ասած բաները սրտիցդ կարծես չքացել են: Քեզ ի՞նչ օղուտ կը լինի, եթէ գող կատուն տատրակին լափի: Եթէ կատուի ձեռից խլենք, քեզ տանք, զրանով ի՞նչ կաւելանայ ունեցածիդ վրայ: Արարչին փառք, ամեն բարիքով տունդ լցրել է, միթէ տատրակով զիրանալու կարիք ունես: Ինչո՞ւ մեզ հետ հաւասար չես ուղում, որ նրան տանջանքից ազատենք, դառնացած սրտին հովութիւն տանք: Ողորմելի տատրակը քեզ ի՞նչ դէժ է արել:

— Բողորովին պարզ է, որ ամօթը ամենիս է վերարերելու, խօսեց վեհանձն հոմօն, վճռենք զրնդակահար անել անպատկառ կատուին և ծառից զրորել, տատրակի մէջ եթէ մի քիչ կենդանութիւն մնացած կրլինի, այդ էլ իւր բաղլը: Միայն կա-

տուին զլորելը Կոնօյին յանձնենք.—այդ պատիւը ես իմ կողմից առաջարկու՛մ եմ նրան:

Կոնօն յաղթականի պէս խէթ անելով Սօլուն դարձաւ.

—Քու չետին մտքերը ես լաւ եմ հասկանում, ինձ չես կարող արածացնել. նախանձն ինչո՞ւ է քեզ սպանում տոպրակս աւելի կտոր մտնելիս: Հապա դու, որ վազրերն ու շալլամները ծածուկ էիր պարտակում, նրանից մեզ բաժին չկա՞յ...

—Հին հաշիւները մաքրելու ժամանակ չէ, ամօթ քաշեցէք, ասեց Նուժօն, այսքան վէճը ողորմելի թրուչունի առիթով է, հիմի ո՞վ զիտէ նա շունչը փչեց: Քաջօ, Էլմօ, դուք ինչո՞ւ չէք խառնուում. ասե՛ք Նաֆօն խնամի Կոնօյի խօսքից չի ուզում անցնել: Օրը մթնելու վրայ է, այստեղ հօ քնելու չենք, մենք էլ տուն, ընտանիք ունենք: Եթէ Կոնօն համաձայն չէ կատուին զնդակ ուտացնելու, բոլորս միասին հրացան արծակենք, անզգամ զսզանի մարմինը թող կտոր կտոր լինի:

Հանօն, որ Սոլու պատնառով Նուժօյին հակառակ էր, հեղնելով ասեց.

—Ոչ միայն իժամօրուք ես, այլ և իժի խելք ունես: Այս հօ մակարօն ուտելը չէ, որ բոլորի բաժինը խլես: Ամենս որ միանգամից հրացան արծակենք կատուի վրայ, զիտէս նրա չալպտուրիկ մորթին ի՞նչ կրդառնայ, էլ չե՞մ ասում թէ քու զգուած թռչունի մեծ կտորը ականջն էլ չի մնալ: Ասենք կիր-

քրդ շարժուել է տեղից, ուղում ես անհնազանդին պատժել, ինչո՞ւ այնպիսի միջոցի ես դիմում, որի վերջը փոշիմանութիւնն է:

Որսկանները ծխելով շարունակում էին իրանց վիճարանութիւնը, իսկ ծառի բարձրից անընդհատ թափուում էին փունջ-փունջ աղուամազեր տատրակի կրծքից, վզատակերից պոկուած ու ծառաքնի շուրջը կանգնած որսկանների առաջ ցրուած:

—Ահա մեր վէճի ու դանդաղկոտութեան հետևանքը, դառնացած ասեց Սոլին, այս աղուամազերը նեա կրդառնան և մեր բթացած սիրտը կը ծակծկեն ապագայում, բայց ուշ կըլինի: Հարիւրաւոր յանցադործութեան դէմ չկարացինք մի փոքր բարեբարութիւն անել: Մեր անհամաձայնութիւնից միայն չար կատուն է օգտուում ու պատառոտում անմեղ զոհին: Ամօթ մեղ:

—Այդ ծանր նախատիւքներին մենք դեռ արժանի չենք, վրդովուած խօսեցին որսկաններից երեքը: Կատուն ի՞նչ է մեր անսահման ուժի առաջ, եթէ ուղենանք, մինչև իրիկու հաստարուն ծառն անգամ արմատից հանելով փշուր-փշուր կանենք, ի՞նչ թէ նրա վրայ ապաստանած լիրբ կատուին: Միաբան առաջարկում ենք Կոնուն, որ հրացանը վզից հանելով ծառից ներքև զլորի յամառին. տատրակը դուրսը քաշը, զոնէ մեր ընկերութեան անունին արաս չգիպչի:

—Լաւ էք ասում, մեր խնդիրը չե՞մ մերժիլ, ա-

սեղ կարծրաքիթ Կոնօն հրացանը շարժելով, բաց պայծառն ի՞նչ է լինելու: Ասենք թէ կատուին ծառից իջեցրի, օդուսս ի՞նչ. չէ՞ որ գնդակ ու վառօդ եմ փչացնում. իբրև վարձ ամբողջ մորթին ինձ էք տալի՜ս, թէ բժժին էք ուղեւո՛ւ:

— Ձէ՛, այդ ի՞նչպէս կըլինի, թոնթորաց կարտոփասէր էլձօն, եթէ մենակ սեպհականելը կարելի լինի, ես իմ հրացանը վզիցս կըհանեմ, մի վայրկենի բան է:

— Ես էլ համաձայն չեմ. ինչո՞ւ մենակ Կոնօն վերցնի; մէջ խառնուեց Գալօն, ես էլ իմ հրացանն եմ հանում: Շատ էլ նրա խօփը սուր է, չէ՞ որ հանդը բաժանովի է:

— Ես էլ այդ կարծիքին եմ, խօսեց Նոմօն, ամենս էլ բաժնի տէր ենք: Եթէ չէ, ուրեմն ամենս էլ հրացան արծակենք, թող մորթին ծակծրկուելով փչանայ:

— Ես մէկի տեղ երկու գնդակ կըցցեմ անպատկառի կրծքում, որ բացի թռչունին քրքրելը՝ մեր ընկերութեան մէջ կռուախնձորը դարձաւ, ասեց Սոլին:

Այսքանը պատմելուց ետք Ապրես պապը լռեց, նրան չալտնի չէր թէ ի՞նչպէս եղաւ տատարակի վերջը: Արդեօք շունչը փչեց, արդեօք աղատուէց, արդեօք կատուն գնդակահար եղած ներքև գլորուէց, թէ դեռ որսկանները շարունակում են վիճել ծխախտաները նորոգելով:

ԷԼԻ ՈՂՈՐՄԻ ՀՕՐԸ

Վաղ ժամանակ մի մարդ կար շատ ազահ ու քաշ: Սա ինչ գրվողութիւն ու գէշութիւն ասես, բերել էր իրանից ակարների գլխին: Մինի հոյն էր խել, իւր համար արտ ու հանդ շինել, մինի գետն ու ջուրն էր. սեպհականել ծորն ի վեր անթիւ չաղացներ սարքել: Նոյ ու ջրով ամենի տէր տիրականն էր դառել, իշխանն էլ էր նրա ոտը դալիս, վարնորդն էր: Կարողութիւնը ինքն ըստ ինքեան, օր օրի վրայ դարձով սւ սերնդով էլ էր հարստանում. գետի բերանից սկսած մինչև ակը նրա որդիքն ու թոռներն էին տիրապետում:

Ինքը հարիւր տարեկան աւել կըլինէր, էլի աչքն անկշտում. ինչքան էլ իրանից դժբաղդացածներն անիծում, նղովում էին, նա ուշ չէր դարձնում, շարունակում էր գրվողութիւնը: Համարեա թէ դառել էր աշխարհի ամենահարուստը:

Բայց աշխարհի հետ ո՞վ է յաւիտեան եղբայր դարձել, որ չաղացասէրը դառնար: Ծերութիւնից կժղեց, մահին ընկաւ, նոր իմացաւ, որ աշխարհի հարստութիւնը ոչինչ բան է: Համոզուած էր, որ իրանից վաստաւածները յաւիտեան շարունակելու են իրան նղովելը, հաչհոջելը: Նոզեարք էր. մահնի մէջ երկար ժամանակ խրջնում էր ու չէր մեռնում: «Կարելի է, մտածում էր նա, Աստուած ուղում է, որ արած անիրաւութիւններիս համար ասնջուեմ...»

այդ ո՛ւր կրդնայ... Եթէ ամէն մի զրփողութեան ու գէշութեան համար մի բոպէ խորնգալու լինեմ— հողեարքս տարիներ կրքաշի: Ձէ, լաւ կրլինի ժառանգներիս պատուիրեմ, ինձանից ետը իրանց դորժը այնպէս տանեն աշխարհում, որ հողուս համար միւս կեանքում տեղ ու դագար լինի»:

Կանչեց ընտանիքի բոլոր անդամներին իւր մահի շուրջն ու ասեց.

—Միրելի որդիք ու թոռներ, այսօր ուզում եմ ձեզ յայտնել իմ վիճիւնն ու կտակը: Վաղուց շունչս փչած չէի լինէի, եթէ անողոք խիղճս հանգստութիւն տար... ինձ օր ու զիշեր շամփրում, տանջում է: Եթէ այդպէս իմանայի չափշտակութեան վերջը, ոչ մի պայծանով հողիս այնքան չէի զրկիլ: Միակ վաստակը, որ տանելու եմ այս աշխարհից, նզովքն է ու անէծքը: Վսյ իմ մխիթարութեանը...:

Լաց եղաւ հիւանդը և խօսքն այսպէս շարունակեց.

—Մինչև հիմի ես էի կառավարիչը բոլոր հարրատութեանս ու կալուածներիս, նախնական սովորութեան համեմատ իմ տան կառավարչութիւնը իմ մահից ետ անցնելու է քե՛զ, իմ աւագ որդի: Մի բան, որ ես երկար փորձելուց ետը իմացայ, շատ լաւ կրլինի, որ դու այսօրուանից իմանաս, քանի շահել ես.—այդ այն է, որ ինչքան զրփես, զրկես, աշխարհի ապրանքը աշխարհումն է մնալու: Ի սէր Աստուծո, այնպէս բան բռնիր, այնպէս վարուիր, որ

քո պատճառով մի բերան ողորմի լսեմ ժողովրդից, որին ես այնքան զրկել եմ: Խեղճ մարդիկ էրբ շաղացն աղուն էին բերում, հին սովորութիւնով 20 խանից մէկն էին շհատ տալիս, վսյ հողուս, ես շինեցի 10-ից մէկը:

—Ճայր իմ, սուրբ է քո կամքը խօսեց մեծ որդին ու չօքեց աչք համբուրեց: Քեղպէս երախտաւոր նահապետին ողջ-անովի յաւիտեան կրսիրենք ու կրպաշտենք. ամէն մի թոռ ու ծուռ քու անունը պարծանքով կրչիշի, միամիտ կաց: Քու անր օտար մարդկանցից է, վախենում ես շարունակեն քեզ անիծելը: Ձէ, հայր իմ պաշտելի, անհող կաց, ես այնպէս բան կրբունեմ քու մահից ետը, որ ժողովրդի ողորմին ու օրհնանքը գերեզմանիցդ անպակաս լինի:

Ճիւանդը պինչը ծռած, աչքերը պլրգացրած, բոլոր ուժը ժողոված պատրաստուեց, որ լսի որդու անելիքը: Որդին շարունակեց.

—Իմ շատ անելիքներից հէնց միայն մինն ասեմ: Եթէ դու աղունատերերին շաղացի դռանը կանդնացնում էիր, քու տասանորդն ստանում, չետոյ ներս թողնում, ես, հայր իմ, չեմ թողիլ էլ շաղացին մօտենան: Գետի այն կռանը՝ կամրջի խելուձը կառնեմ իմ ուղած շհատը՝ 10 խանից չորսը և ոչ թէ 10-ից մէկը, չետոյ իրաւունք կրտամ շաղաց մտնեն, աղունն աղան:

Երկրորդ որդին մօտեցաւ հօր աչն առաւ ու կանդնեց ասեց.

—Հայր իմ, քու կամքն ինձ համար սուրբ է. վնուի համեմատ հնազանդ կրթիւնեմ մեծ եղբորս: Բայց եթէ տան կառավարչութիւնն իմ ձեռն ընկնի, եղբորս չափ դանդաղ չեմ լինիլ: Օրինակ ի՞նչ հարկաւորս է դուր ժամեր կորցնել, կամրջի խելում կանդնել, ինչ է՞, աղունատէրր պէտք է բերած ցորենը չափի, որ իմանամ քանի խան է ու 10-ից իմ բաժին չորսը վերցնեմ: Դա միամտի դործ է, ես չեմ անիլ: Մի բան հաստատ զիտեմ, որ վարնորդը, զիւղացիին մի բեռ ցորենը հատիկ-հատիկ ուտողը չի, անպատեառ աղալու է, որ ալիւր շինի: Այդ գիտենալով ուղղակի պաշտոն կրդնեմ, որ էշի վրայ բարձած հակներից մէկն ինձ տայ: Եթէ կրցօժարի, լսւ, թող իւր մի հակն աղայ ու տանի, եթէ չէ, գլուխն իրանը քարը, ուր ուղում է գնաց: Նա հօ մի երկու բեռ ցորենի համար չաղաց շինողը չի: Ասենք՝ շինեց էլ. ո՞վ ջուր կրտայ, չէ՞ որ գետը տակից մինչև ալը մեր սեպհա-կանութիւնն է: Ողորմի ես ուզո՞ւմ, հայր իմ, այն ժամանակ զերեզմանումդ հանդիստ պարկիր ու լսիր:

Ճերթը երրորդ որդունն էր. կուսցաւ հօր աջն առաւ ու ասեց.

—Հայր իմ, ինչպէս ուզում ես ինձ վրայ բարկացիր, եղբորսանցս ոչ մէկի ասածի հետ համածայն չեմ:

Եւ յետոյ գլուխը թափ տալով բարձրածայնեց.

—Այդ ի՞նչ խելք է, որ դրանք ուզում են բանացնել, մինն ուզում է 10 խանից միայն չորսը վերցնի,

միւսը երկու հակներից մէկն էլ տիրոջն է տալիս. այս ի՞նչ աւելորդ սրտացաւութիւնն է, ես չեմ հասկանում: Եւ դեռ դրանք ասո՞ւմ են, որ քեզ սիրում են, այդպէս բաներով ի՞նչ ողորմի կարող են վաստակել քեզ համար: Եթէ մեր տան կառավարութիւնը իմ ձեռն ընկնի, այնպէս բան կանեմ, որ հայր իմ, զերեզմանդ ուխտատեղի գառնայ ժողովրդի համար: Աղունով բարձած էշը, որ կրգայ չաղացիս դուռը, էլ ինչո՞ւ եմ թողնում, որ ետ գնայ. զլսիս ծի է քացի սուէ՞լ, թէ խելքս հացի հետ եմ կերել: Այն ցորենը մեր հանդերից չի քաղած, մեր գետի ջրով չի հասած, այն բեռնակիր էշը թէ ջորին մեր հանդի խոտերով չեն ապրած:...

Դեռ երրորդ որդին խօսքը չէր աւարտել, հիւանդի մեծ թոռն առաջ խիղախելով դուռաց.

—Այդ ի՞նչ սլընդի խոստումներ է, որ անում էք, հօ դրանով պապիս տունը քանդում էք, չէ՞, պէտք է զօրեղ մնայ: Պապիս համար ողորմի վաստակելու համար ի՞նչ էք մանր բաների ետեւից ընկնում. շհատ, հակ, էշ, ջորի բերան բերելով մեզ զլսացաւանք պտտեցում:

—Բա ի՞նչ ես ուզում, ի՞նչ ես անում, հարցրին ամենքը:

—Այ թէ ինչ եմ ուզում, դուռող ու վստահ վրայ բերեց սրտամեծ թոռը հրացանը վզից հանելով, եթէ մեր տան իրաւունքը իմ ձեռն ընկնի, ես այնպէս բան կանեմ, որ պապիս զերեզմանի փոշին տա-

նեն, արբութեան տեղ շուր անեն, խմեն:

—Ախր ի՞նչ կանես է, հարցրին նորից. կալուածների ու գանձերի կառավարութիւնը այն կողմը մնայ, հէնց միայն այն ասա.— ջաղացն սղուն բերողների հետ ի՞նչպէս կրվարուես:

—Իսկի կրթողնե՞մ սղունասաւրը ջաղացից շունչը վրէն տուն զնայ, բն ամօթ չի՞ իմ սղամարդութեանը. բն այս հրացանը ուսիս դուր եմ ման աս՞ում:

—Հն՞... այդպէ՞ս, ես չէի իմանում, հանգիստ կերպարանք առնելով խօսեց հիւանդը: Ո՛րդիք, եթէ մտադիր էք այդ հանգի բաներ անել, ես կարող եմ այսօր և եթ հանգիստ մեռնել ու յաւիտեանս օրհնանք ու ողորմի լսել ժողովրդից:

Ասեց ծերունին, յոգնած աչքերը փակեց ու քիչ խոխուարով տանջուած շունչը փչեց:

Տան ծառաները, որոնք անկիւններում կուչ եկած լսել էին բոլոր խօսակցութիւնները՝ դողալով ու լալով շնչացիկն՝ «հագար բերան ողորմի հօրը, ո՞չ ու փնւչ լինեն որդիքն ու թողը»:

ՄԻԱՄԻՏ ԵԶՆԵՐԻ ՎԱԽՃԱՆԸ

Հին ժամանակ մի հաստավիղ դալ կար, տաւարատերերին դարհադարն էր բերել, անասուններից

ոչ սաղն էր նրա ճանկից պրծնում, ոչ կաղը. ամենի բիկից բռնում, անկշտում փորն էր՝ ածում, բաց էլի աչքը ծակ, ծակ:

Նրա ահից հանդում ոչխար ու տաւար չէին պահում, ամենն էլ ժողովել էին զհուկների, դուրերի մէջ: Ծներն անգամ ահի մէջ էին այդ ետլղուղաղ, խոշոր դալից, ինչ թէ խոտանարակները: Հովիւ ու տաւարած սպասում էին, որ քաղցից ստիպուած դալը մի օր սիրտ անի, շէնամէջ, թաղամէջ մանի, այն ժամանակ իրանք զիտեն, թէ շների օգնութիւնով նրա կաշին ի՞նչպէս կրհանեն: Բաց դալը այդքան միամիտներից չէր, թէպէտ նա այնքան ուժեղ էր, որ ահագին մողին շալակն առած փախչում էր, բաց առժամանակ լաւ էր համարում դուրսը սոված օռնալ, վնդստալ, քան թէ թաղամէջ զնալ ու հարիւրաւոր շների ճանկն ընկնել:

Սոված փորով պոչը քաշ էր տալիս դաշտերում հաստավիղ դալը. յանկարծ հեռուում աչքովն ընկան միքանի չորքոտանիք: Դրանք ամառուայ աշխատանք քաշած, սալում, կալում՝ լծան տակ չորացած եզներ էին, որոնք ծեծուած ջաններն առել, հեռացել էին շէնամէջից, որ կանաչ խոտերում մի քիչ հանգիստ օր քաշեն: Նրանցից մինը սև էր, մինը կարմիր, միւսը ներմակ, գլուխները կախ արածում էին: Գալն այնպէս կարծեց, թէ անպող անասուններ—աւանակներ են. սինդ-սինդ տալով վազեց, որ շուտ հասնի ու փորը կշտացնի: Բաց թուքը սառաւ, երբ մօտենա-

լիս տեսաւ, որ սրապող եղներ են, որոնք մէջք-մէջքի տուած, հրացայտ աչքերով, փշտացնելով իրան սպասուած են: Գայլն իսկոյն վեր ու զիր արաւ, տեսաւ որ ուժի տեղը չէ. «արի խելքի ու կեղծաւորութեան զիմեմ, այս պողաւորների հախիցը դամ»: ասեց ու ժպիտան երեսին նրանց դարձաւ.

— Օրհնեալ հողիք, ի՞նչ էք անազին պողերով ինձ սրատնաք անուած, ձեր եզների աշխարհում հիւրին անպէս են ընդունում: Նոր չի՞ իմ ծանօթութիւնը, ի՞նչ մեղքի տէր եմ, որ ինձ վրայ խէթ աչքով էք նայում: Ես ի՞նչ եմ, որ յանկարծ ինձանից վախեցաք, միթէ՞ ձեզ պէս չորքոտանի չե՞մ. ձեզ նրման ոտներ, ախանջներ ու պոչ չունե՞մ: Միթէ՞ նմանը նմանին մէկ փասս կըտան. իսկի տեսնուած բա՞ն է: Հասակս կովի հորթի չափ չկայ, ինչո՞ւ էք ձաքներովդ անցկացնում, որ ինձպէս փոքր ու տկարից ձեզ մի փասս կըգայ: Ես դարձանում եմ, Աստուած է վկայ, որ դուր տեղը սրաներդ ահ էք դցում: Մի քիչ առաջ սիրուն արածում էիք. ինչո՞ւ էք ախորժակներդ կոտրում: Ես ընկեր էի փնտռում, էնպուր զէսն եկայ, թէ՛ չէ՛ իմ եղած տեղն աւելի խոտ կար: Երեւի Ասածու կամքն է, որ ձեզ պէս լաւ բարեկամներ գտայ:

— Քու անունն ի՞նչ է, կարելի է իմանալ, հարցրին եզները:

— Ինչո՞ւ չէ, ինչո՞ւ չէ, ձեր խոնարհ ծառայ Շաղկակոխ, ասեց գայլն ու գլուխը քաշ անելով ըս-

կսեց եռանդով արածել:

— Շաղկակոխ, սիրո՞ւն անուն է, ասին զմայլուած խելառ եզները ու սրաներից ահր հանելով, առաջուստ պէս միամիտ արածեցին առանց ուշ դարձնելու գայլին, որ խոտ պոկելով բլբուղը լցնում էր, զոտը աննկատ կերպով թափում և քաղցր, անուշ դրոշմ անում սև ու կարմիր եզների հետ:

— Բարեկամներ, ափսո՞ս, հազար ափսո՞ս, որ երկար չէք կարող այս սիրուն խոտերում արածել:

— Ինչի՞, ինչի՞ չենք կարող, դարձանքով հարցրին եզները:

— Ի՞նչ ասեմ, սիրաս ցաւում է ձեր կեանքի ապահովութեան համար, թէ՛ չէ՛ վատամարդ լինել խկի չէի ուզել:

— Ճճարտախօսները, ծաղկակոխ ընկեր, աշխարհումս միշտ վատամարդի են հռչակուած, այդ փոյթ չէ, վերջում երկնքի վարձքը նրանցն է: Ի՞նչ ունես սրտումդ, համարձակ աւա, տեսնում ենք մեր բարին ես ուզում:

Գայլը քաշացնելով ձայնը շշշաց.

— Ես ինչպէս տեսնում եմ, ներմակ եղը ձեզ մեծ փորձանքի մէջ է դցելու:

— Ո՞նց, ի՞նչպէս, ահ ու զոգով հարցրին նրան:

— Ա՛յ ասեմ ի՞նչպէս. դուք ձեր թուխ ու ծոցը զոյներով ցերեկն էլ չէք երևում, իսկ ներմակ եղը գիշերն էլ նրազի պէս լոյս կըտայ: Չէք լսել, որ աշխարհում աւանակների ետեւից պատող գայլեր կան:

— Լսել ենք, աչո՛, կան, լսել ենք, պատասխանեցին եզները:

— Այդ դապրերը լոյս ասած բանը ատելով ատում են, շարունակեց իւր խօսքը գալլը: Նրանք ներմակ եղան վրայ բարկացած կրգան, թէ նրան պատժեն, հա՛ դուք կրնինէք նրա պատուհասի մէջ: Ես իբրև սքտացաւ, ուղում եմ ձեր գլխից այդ մեծ փորձանքը հեռացնել, չեմ իմանում, ի՞նչ կամք կրտաք:

— Վա՛, վա, ի՞նչ ես ասում, ծաղկակոխ բարեկամ, մի՛թէ մենք մեր գլխի վնասն ենք ուղում: Եթէ այդ պատուհասը կայ, ինչո՞ւ առաջը չառնենք: Կայի ու սայլի տանջանքից ազատուել ենք, որ դանք աւանակի թշնամի գալլի ճանին ընկնէնք: Ձէ՛, այդ անողը չենք: Բացի այդ մենք վրէժ ունենք ներմակ եղան դէմ, մեր տէրը նրան աւելի էր սիրում ու խնամում, իսկ մեզ, երբ քիչ ծուլութիւն էինք անում, ծեծում էր ու նիպոսի տակ չորացնում: Համածայն ենք քու խորհրդին, ծաղկակոխ բարեկամ, զնա, ի՞նչ ուղում ես, արա:

— Շատ բարի, աչքիս վրայ ձեր առաջարկի կատարումը, ասեց գալլն ու վաղեց մենակ արածող ներմակ եղան բկից բռնեց: Եղբ գալլի ատամներից մղկրտալով բարձրածայն բառաչեց ու վրից կախուած գաղանին քաշ տուեց: Միւսները օգնելու տեղ խորհում էին: Գալլը եղան դէս ու դէն ոլորելով աւելի խոր հախուեց բկից ու փռեց արօտի վրայ:

Խեղճ անասունը տակից գոռում, բղղում էր.

— Օգնեցէք, սայլի ու կալի ընկերներ, զուր խաբուեցիք Մաղկակոխ անունով, սա իսկական գալլ է, յօգնեցէք, թէ չէ մի օր էլ ձեր բկին կրչօքի:

— Կո՛րիր, անպիտան, ասում էին ընկեր եզները. ուղում ես՝ դանք քեզ ազատենք, վերջն անշահ գոյնովի մեզ կրակի մէջ դցե՛ս: Ձէ՛, այլքան էլ միամիտ մի կարծիլ. ինչ անում է, քեզ արժանի է, զնա, գլխներիցս հեռացիր:

Գալլը ոչ մի տեղից երկիւղ չունէր, ատամները աւելի խոր թաղեց անպաշտպան եղան կոկորդի մէջ ու շունչը կարացրեց: Արիւնաշաղախ պինչը խոտերին քսելով վաղեց եզների մօտ.

— Այսուհետև ամեն փորձանքից ազատ էք, արածեցէք ինչքան կամենաք:

Եզները խնդալով դէպի ցած խոտաւէտ տեղը գնացին:

— Այս բոպէիս գայիս եմ, ասեց գալլը ու դարձաւ ներմակ եղան մօտ, ատամներով ձեւեց կաշին, մտով կշտացաւ ու թռչկոտալով գնաց եզների մօտ: Մէկ կարծրի վզով փարուեց, մէկ զնաց սևի պինչը լիղեց, համբուրեց:

Մաղկակոխն օրը երեք անգամ փախում էր մսի մօտ, փորը կշտացնում ու գալիս եզների հետ խաղում, նրանց խաբելու համար մի երկու խոտ պոկում, գլխներով, մէջքներով ծլունդ լինում, ինքը կերածը մարսում, նրանց էլ զուարեացնում:

Եօթն օր այդպէս լիառատ սպրեց, մինչև որ ճերմակ եզան միսը վերջացաւ. ոսկորների վրայ ծրնացած շլերն էլ ութերորդ օրը կրծելուց ետք, մնաց կանաչ խոտի յուսով: Մի երկու օր համբերեց գալլը, բայց սովածութիւնից փորն ուղղւած էր իրան ուտի: Ճէնց որ կարմիր եզը մի կողմի վրայ թեքուեց, Ծաղկակոխը պօշք քաշ սալով սևին մօտեցաւ ու ականջի տակ խօսեց.

—Մի բան եմ ուղղւած յայտնել, չեմ զիտում ի՞նչքան սրտովդ կրլինի: Ախր չես իմանում թէ սրտացաւ որմինի դրութիւնն ի՞նչքան դէշ է լինում, երբ տեսնում է իւր սրտակից բարեկամի գլխին փորձանքը պատուելիս և բարեկամը տեղեկութիւն չունի:

—Ի՞նչպէս, ի՞նչ փորձանք, ստրասիած հարցրեց եզը:

—Ճապահ, աչքի լոյս, ափսոսում, շնտ եմ ափսոսում, որ անդուժ երկրադործի ձեռին տանջուելուց ետք այնքան միշոց չես դանելու, որ հանդիստ շունչ քաշես, կերած խոտը ջանովդ դնայ: Սրանից ետք պէտք է չաղանայիր, ցից-ցից ոսկորներդ մտով ծածկէիր, յանկարծ անիրաւ փորձանքը եկել է զըլխավերեւդ անկուել:

Այս ասեց ու լռելով զլուխը կախեց: Սև եզը կրակը ջանն առած հարցրեց.

—Ի՞նչ փորձանք է, որ եկել է զլխավերևս անկուել, ծաղկակոխ բարեկամ, շուա ասա, խրնդրում եմ:

—Ի՞նչ ասեմ, սիրտդ վշտանալու է, զիտեմ որ ընկերիդ աչքի լոյսի պէս ես սիրում:

—Ի՞նչ անենք, որ սիրում եմ, հօ՛ գլուխս նրա համար կորցնելու չեմ: Ի՞նչ բարի պատուդ կարծիրն է, սալում լծած ժամանակ, երբ պճեղս սոթ էր պրծնում, խնայելու անց նա ինձ վրայ էր հարում, ական տակը դցում: Զէ՛, ապահով ասա, ես վշտացողը չեմ, ուղիղ է, ընկերին սիրում եմ, բայց այնքան էլ չիմար չեմ, որ գլուխս նրա համար զոհեմ: Աձեն բանին չափ կայ:

—Դէ որ այդքան խելքդ պարզ կարում է, ինչո՞ւ չես հասկանում, որ մշտական չի կարելի կարմիր եզան հետ ընկերութիւն անել:

—Ի՞նչպէս, ինչի՞ համար չի կարելի:

—Այնպէս չի կարելի, որ նրա գոյնն անշահ է. վաղ թէ ուշ քեզ փորձանքի կրհանդիպեցնի: Քու բանն ուրիշ է, Աստուած քեզ սիրել է ու շահաւետ գոյնով ստեղծել: Իսկի լսե՛լ ես գալլերի անունը. նրանց շատ տեսակը կայ, մարդազայ, շնազայ, դոմշազայ, եղնազայ. քեզ բաւական է, որ վերջինի ճանկն ընկնես, իսկոյն կըքրքրի, կուտի: Ես այդ լաւ զիտեմ. դրա համար քեզ վրայ ափսոսա դալիս է: Երկու երեք օր է, ուղղւած էի քեզ յայտնեմ, որ քու օգտի, սիրու համար անձս ամեն վտանգի ենթարկելու պատրաստ եմ. բայց քաշում, ամաչում էի: Ճիծի էլ եթէ դու չստիպէիր, ասողը չէի: Սրանից դէնք դու զիտես, ուղղւած ես ընկերիդ պատնառով դնա յօժա-

րակամ եղնադալլի Գանկն ընկիր, Եթէ չէ՛ ինձ իրաւունք տուր, փորձանք բերող ընկերից քեզ ազատեմ, որ բոլորովին ապահով արածես այս արօտներում ու չաղանաս: Արօտները միայն հօ՛ սրանք չեն. այն կողմը, անսառարբերանում այնպէս խոտեր կան, որ տեսնես, աչքերդ կրդնայ: Կրտանեմ քեզ, այն արօտները ցոյց կը տամ, մենակ կարածես: Փառք Աստծու, այնպէս գոյն ունես, որ քիչ է մնում, ես էլ չտեսնեմ, ի՞նչ թէ եղնադալլը:

—Շատ բարի ես ասում, Ծաղկակոխ ջան, տեսնում եմ, որ իմ օգտին ես ման գալիս, ինչո՞ւ եմ ուրիշի համար կեանքս փորձանքի մէջ գցում: Համաձայն եմ ասածիդ, միամիտ կաց, ես էլ կաշխատեմ մի օր քու լաւութեան տակից դուրս գալ:

Գայլն «չս որ լսեց, մտքի մէջ ծիծաղելով քայլերը դէպի կարմիրն ուղղեց, յանկարծ բռնելով վրից կողմէն տակը ու Ժանիքները խրեց կոկորդի մէջ: Խեղճ անասունը տակից բառաչեց.

—Լծան ընկեր, սևուկ ընկեր, հասիր օգնութեան, ինձ խեղդեց այս անիրաււ. վա՛յ, մեր լսած գայլերիցն է եղել, քանի շունչս վրէս է, հասիր, պղերիդ ծայրը հանիր, թէ չէ մի օր էլ քու բլից կրբունի:

Սև եզր հեռու կանգնած, խոտի փունջը բերանին ցնծալով ասեց.

—Յիմար եմ, ի՞նչ է, որ դամ պողերիս ծայրը հանեմ Ծաղկակոխին—իմ բարեկամին: Կորի՛ր գլխիցս,

հաղիւ քեզանից կաղատուեմ ու այն ընդարձակ դաշտերում, ուր լաւ խոտ կայ, ես կրդնամ, մենակ կարածեմ:

—Այ լծան ընկեր, շարունակում էր աղերսել կարմիր եզր վերջին շնչում, թո՛ղ միամտութիւնը ու արի այս կեղծ սրտացաւին սպանիր, որ իմ մահից էար դու գոնէ աղատ կեանք քաշես, թէ չէ զղջալդ ուշ կրլինի: Ճերմակ ընկերս, որ ասում էր, ես չէի հաւատում. արի, սպանիր, հէնց սա է եղնադալլը, մեր ցեղի թշնամին:

Սև եզր կարծես ականջները բուրդ դրած՝ չէր լսում իւր ընկերի աղաչանքին, դուխր կախած դալար խոտը ազահոյ թիւնով պոկում էր ու կուլ տալիս:

Գայլը կամաց-կամաց եզան շունչը հաւաքեց ու Ժանիքները մի անգամ էլ պինդ խրելով կոկորդի մէջ, շնչափողը դուրս նոթուեց: Փափկամտերից կուշտ ուտելով վազեց եկաւ սև եզան մօտ, ուրախ աչքերով դէս ու դէն թռչկոտաց: Երբ քաղցեց, վազեց մտի մօտ, կերաւ, կրկին եկաւ սև եզան պողերի, պոչի, պնչի հետ խաղաց:

Այս կեր ու խնդուժը շարունակեց մի եօթն օր, մինչև որ կարմրի միսն էլ վերջացրեց: Մնաց էլի կանաչ խոտի չուսով. երկու օր շարունակ եզան հետ շրջում էր արօտներում ու ամաչում իւր փորացաւը նրան յայտնի: Խոտ պոկելով ու ծածուկ թափելով բերանը յողնել էր.

—Այս ի՞նչ նամուս է, որ ես բանացնում եմ,

ասեց ինքն իրան գալլը, չաղ ու պարարտ եզր կողքիս դրանում է, ես մտի կտորի համար յոգոց ու թառանչ եմ քաշում: Աւելի լաւ չի՞ մի հնար մտածեմ, ասեմ՝ փորս ու զլուխս ցաւում է, տեսնեմ ի՞նչ կատի:

Այսպէս վճռելով հեռացաւ, նստեց քիչ հեռու ու թող ստներով դէպի եզն եկաւ, անխօս անմայն պառկեց խոտի վրայ ու մռնչաց:

— Այդ ի՞նչ է պատահել քեզ, Ծաղկակոխ ընկեր, ինչո՞ւ ես մռնչում:

— Ո՛հ, էլ մի՛ խօսեցնիլ, սաստիկ վատ եմ, փորս ու զլուխս միասին են ցաւում: Ծնօտներս բռնուել են. չեմ կարում բերանս բանալ: Երեւի այս արօտներում թունաւոր խոտ կար, որ ինձ վնասեց:

— Բա ի՞նչ է լինելու զրա նարը, չգիտե՞ս, միամիտ հարցրեց եզր:

— Է՛հ, ի՞նչ պտի լինիլ, հիւանդ կեանքն այն գլխից ասելի է ինձ, եթէ քու հողար չլինի, եթէ իմանամ, որ կարող ես անձդ գալլերի դէմ պաշտպանել, այսօր և եթէ կուզեմ շունչս փչել:

— Վ՛՛՛՛՛, այդ ի՞նչ ես ասում, սրտացաւութիւնով վրայ բերեց սև եզր. առանց քեզ մի բոպէ կեանք չունենամ: Ասա, ինչ ո՛ր սիրտդ ուզում է, գնամ, նարեմ. աղաչում եմ, քաջ կաց, զրանք հեշտ ցաւեր են, շուտով կանցնեն:

— Է՛, որտեղ շուտով կանցնեն, ինձ սպանում են ու... լալազին թոնթորաց գալլն ու պինչը արօ-

տի մէջ թաղեց, սուտ փշշարեց: Սև եզր կողքին նստեց, իւր սէրն ու երախտագիտութիւնը ցոյց ասլու համար սկսեց լիզ ասլ գալլի աչքերը, ականջները, քներակները: Օրը իրիկնադէմ էր ու արևը դուրեկան, խելոտ եզր գալլի փորացաւ իւր համար դարդ շինելով նստած որոնանց, որոնանց, մինչև որ բերանը յոգնեց ու քնեց:

Գալլը երբ եզան հանդիստ ու կանոնաւոր փշշոցը լսեց, աչքերը բաց պլրդացրեց. սրտի ցնծութիւնից օղիկ-մօղիկ գալով տեղից դոյշ վեր կացաւ. բոլոր ուժն ու թափը հաւաքած վրայ ընկաւ եզանը, պկիցը պինդ ու ամուր բռնեց, առանց թափէթափ ստլու. սուր ժանիքները այնպէս խոր ցցեց, որ եզր հաղիւ կարաց աչքերը մի անգամ բաց ու խուփ անել. յուսահատ, ուժգին խոխոռոց հանելով թոքերից՝ թուլացաւ կարեկից գալլի նիրանների տակ ու ոտները մեկնեց:

ԱԶՍՏ ԿԵԱՆՔՆ Է ԼՍԻ, ԹԷ ԿՈՒՇՏ ՓՈՐԸ

Մի գալլ ուղիղ երեք օր ոչինչ չէր կերել, նիւթը կտրած շրջում էր. քաղցից խեղճի փորը եկել մէջքից էր կպել: Պոչը քաջ աւսլով սար ու ձոր չափում էր ու թառանչ քաշելով ասում.

— Ճախս է այս պատիժը, որ ես կրում եմ,

Աստուած. ինչո՞ւ առատութեան միջոցին քու ողորմութեան արժանիքը չէի իմանում: Առաջ տաան օրուայ բաժինը մի ժամու՛մ էի կլանում, այժմ այնպէս նեղ տեղն էմ, որ քարից կակուղ ինչ ճանկս ընկնի, կուտեմ ու քեզ փառք կրտամ:

Այսպէս խօսելով զնում էր դալըր գլխակախ, յանկարծ տեսաւ իւր աղաքին մի շուն: Շուն էմ ասում է՝... Հողութիւնից մէջքի մաղը լխխում էր: Շան փափուկ կողքերի վրայ դալլի սրտի շուրը գընաց: Մէկ ուղեց այդ դազազած ժամին վրայ ընկնի, դալլի հանգը քրքրի ու կուշտ փորով ուտի, մէկ էլ միաքը փոխեց, մտածելով վա՛յ թէ ուժը չպատի, այն ժամանակ...

Շունը զուռ արջի չափ բան էր, եթէ ուղենար, դալլին մի բոպէում կըբղէր, կըխեղդէր: Գալլն այդ լաւ էր զիտում. դրա համար էլ պոչը ժաժ տալով նրան մօտեցաւ.

— Ա՛խ, դաշտեցի ազգական, այդ դ՞՞ւ էս, ի՞նչ արմանալի տեսք, սիրուն կերպարանք էս ստացել: Կարծեմ քու պապերը անտառումն ապրելիս իսկի այդպէս չաղ չեն եղած:

— Ա՛ ս, բարով տեսանք քեզ, սարեցի ազգական, սրտով ուղենալի, չէի կարող քեզ պատահել, որ գրոյց անելով արիւնակցութեանս կարօտն տունեմ: Ինչ որ ծմակից հեռացել են պապերս, սարեցի ազգականներիցս ոչ մինին չեմ տեսել: Նը՛, ո՞նց էս:

— Ա՛յ, այսպէս էմ, դաշտեցի ազգական, ուրիշ

ո՞նց է լինելու. չորրորդ օրն է, բերանս նիւթ չեմ դրել: Քեզ վրայ նայելով քէֆս գալիս է. ա՛յ, ի՞նչ է նշանակում հանդիստ, ապահով կեանք: Երանի՛ քեզ:

— Ինչո՞ւ էս ա՛խ քաշում, սարեցի ազգական, ո՞վ է մեղաւորը, մեր պապերի հետ ձերոնց էլ մարդամէջ հրաւիրեցին, որ հանդիստ իրանց համար կեանք վարեն, ինչո՞ւ զոռոզութիւն արին, անընակ սարից, խոր ծմակից դուրս չեկան: Ի՞մ չազութեան վրայ զուր էս բխում, նախանձում: Եթէ պապերիդ սխալմունքը խոստովանում էս, աչքիս վրայ քեզ օդնելը, այսօր և եթ բարեխօս կը լինեմ տիրոջս դրացու մօտ և դու ինձ նման կունենաս խաղաղ, հանգիստ կեանք: Ա՛խ քաշելը զուր է, հէնց հիմի սրի զնանք ինձ հետ:

— Ո՛ւր, սիրուն ազգական, հարցրեց դալըր ազըսող աչքերով:

— Բարանք, մարդամէջ, սարեցի ազգական, դաշտ տեղերում, գետերի սփերին շարուած են մարդկանց շինութիւնները ու լուսաւոր աշխարհի վայելքն ու երջանկութիւնը: Մի դրացու մօտ եթէ երկու օր ապրես, այնպէս կըչաղանաս ու կըփոխուես, որ բարեկամներդ անդամ չեն կարող ճանաչել: Զարմանում էմ, թէ ի՞նչ մտածեցին քու պապերը, որ բարի մարդկանց խնդիրն ու առաջարկը մերժեցին, ի՞մ պապերից բաժանուելով մնացին ամալի սարերում ու ձորերում: Ի՞նչ օգուտ ստացան ս՛յդ անտեղի յամառութիւնից: Զեր քաշած կեանքի մասին լսել էմ, օ՛

Ի՞նչ պատուհաս բան են ասում. զարմանում եմ, թէ ի՞նչպէս էք համբերում: Պատմում են, որ դուք առաւօտից մինչև իրիկու չարչարում էք մի սարից միւս սարը վազվզելով, որ ի՞նչ է, փորներդ կշտացնէք: Ձեր ճանկած-գտածը մի կազ նապաստակ է լինում կամ լլար ոչխար. այդ էլ հաղար ահ ու դողով էք ուտում, որ ուրիշ դադան չգայ, ու խլի: Ինչքան լսել եմ, դուք ձեր կեանքում հանդիսա սրտով մի կտոր բան չէք վայելում. միշտ կոխւ, միշտ անբաւականութիւն: Եթէ իրաւ այդպէս է, ուրեմն ձեր սպորուսար իսկական դժոխք է և ոչ թէ կեանք:

Նէնց օրինակ քեզ վրայ բերենք, այդ ի՞նչ ես դառել. չնայած որ իմ արիւնակիցն ես, բայց այնքան բարակել ես, որ եթէ փչեմ վեր կընկնես: Օրերով սոված մնացողն ի հարկէ այդպէս կըլինի: Քու պապերի մեղքն է, ո՛չինչ չկայ, քնչի. ասած է՝ պապերը շորք կերան, թոռների ատամներն առան. հէնց այս առակը ձեր գլխին է կատարում:

Ի՞նչ մի բոպէ քեզ թո՛ղ. ինձ մտիկ, տէս ի՞նչ գուարթ ու բաղդաւոր եմ: Այս բոլորը իմ պապերի շնորքն է, որ վաղօրօք խելքի եկան, անտառի ծառերը թողին, բանական մարդկանց հետ դործ բռնեցին: Կեանք որ ասել են, մերն է: Ներիք է, որ մրաքօվս մի համով կերակուր անցկենայ ու սիրտս ուղի, իսկոյն պատրաստ է: Ճաշուտ ուտելիքս մի տեսակ չիմանաս. լակելուն ջոկ է, կրծելուն ջոկ, ուտելուն ջոկ: Միս, ոսկոր, կերակրաչուր այնքան են թափում

աղաքս, որ աչքերս շաղում են. չեմ զիտում, որն ուտեմ, որը թողնեմ: Սուտ հօ չի ասած՝ ապրել կայ երկաթ է, ապրել կայ արծաթ է: Իմ ապրելը ճրտեղ, քոնր որտեղ. տանից դուրս եկողը ինձ է փաղաքշում, մինը ձեռն է գլխիս քսում, միւսը մէջքս է շոյում, երրորդը պոչս թափահարում, չորրորդը վրէս ժպտում ու թուշը պնչիս կպցնում... Այսպէս բաներ դու սարում, ծմակում ո՞ւմնից կրտեսնես:

Բնակութիւնից հեռու մեծացած գայլը շան ճարտար լեզուի վրայ խելքահան եղած թուքը կուլ տալով լսում էր: Կենում էր, կենում, սիրտը վեր խրմելով շանը երանի տալիս, իսկ իւր պապերին նղովում, որ բարի մարդկանց առաջարկը մերժելով մնացել են խաւար ծմակի մէջ ու իրան զրկել լուսաւոր աշխարհի աննման վայելչութիւններից: Շատ ան ու վի՛շ անելուց ետք մինչև անգամ լաց եղաւ ու վերջը հանդարտուելով շանն ասեց.

— Իաշտեցի ազգական շատ շնորհակալ եմ քու գրուցից. նոր եմ իմանում թէ ի՞նչ փառքերից եմ զրկուած եղել մինչև հիմի: Խոտակեր անասունն անգամ կրհասկանայ, որ մարդկանց մէջ ապրելը հարիւր անգամ ձեռնտու և շահաւէտ է, քան ծմակի մամոռա ծտուերի տակ թրև դալը: Խո՛ր գնան իմ պապերը, որ ինձ անբաղդացրել են: Քու կենցաղն սպորուսար իմանալուց ետք գլուխս քարօ՞վն եմ տուել, որ մէկէլ սարն ու ծմակը միտ բերեմ: Որ մեռ-

նեմ, չեմ զնայ: Միայն դո՛ւ, սիրելի ազգական, ինձ այս բանը լաւ հասկացրու.— մարդիկ որ այդքան լաւութիւն են անում ձեզ, կուշտ ուտացնում, խմացնում են, նրա փոխարէն ի՞նչ են պահանջում ձեզանից: Աշխարհս մի բանով անիծուած է, որ որքանի ծրի ոչինչ չեն տալիս. այնքան ճաշ ու փայփայանքներ, որ ստանում ես տիրոջիցդ, փոխարէնն ի՞նչ ծառայութիւն ես կատարում. իսկի ձեր մէջ պայման բան չկա՞յ:

— Ի՞նչ պայման, սարեցի ազգական:

— Պայման է՛լի, չես հասկանո՞ւմ:

— Հասկանում եմ, բայց ուղիղն ասած, պայմանի անունը որ լսում եմ, ծիծաղս դալիս է:

— Ինչո՞ւ, դաշտեցի ազգական, չլինի հարցս չիմար բան է թուում: Է՛հ, ի՞նչ արած, պէտք է իմ պահաս խօսածը բաշխես, ծմակներում եմ ապրել, իմ կոպիտ խելքն էլ այդքանն է կարում:

— Ձէ՛, ո՞վ է ասում, քու հարցը չիմար հարց չէ, բայց իմ տիրոջ հետ ունեցած պայմանն այնքան թեթեւ բան է, որ պարտականութիւն անուանելը չարժի: Որ լաւ նայենք, կրտեսներք, որ իմ արածը զուարճութիւն է, քան թէ ծառայութիւն: Օրինակ՝ կանգնած եմ, օտար մարդ տեսնելիս, ունքերս կիտում եմ ու մռռում: Եթէ որքան վրէս խէթ նայում է, դէմը հաչում եմ. իսկ եթէ ուղում է ներս մտնի, արգելում եմ: Բա՛յի բնակիչներին երբեմնապէս զուարճացնելու համար երգում եմ հաչելով կամ օռ-

նալով: Եթէ բազածայն ես, անհող կաց, քեզ չեն թողիլ այդ նեղութիւնը քաշես: Տէրս ու տիրուհիս երբ բախն են մտնում, մութ լինի թէ լոյս՝ միւսնոյն է, պառկած տեղից վեր եմ կենում. պոչս բուլլիբուլլի անելով դնում, ոտներով փաթաթուած: Ուրիշ ո՛չ ինչ... Սրանից էլ հեշտ բա՛ն:

Քայլն այս բացատրութիւնը լսելով ցնծաց սրբտում ու բացականչեց.

— Այսպէս հեշտահողի տպրուստ է եղել աշխարհումս՝ ես անտեղեակ. ցե՛խը գլխիդ, միամիտ արարած:

Հրապուրուած սրտով դարձաւ, շանն ասեց.

— Քու տպրուստի մի կտորն ունենալու համար քաղաք չէ որ մինչև աշխարհի վերջը կըզամ, դաշտեցի ազգական: Բրիշակ լինեն ու անտէր մնան սարն էլ, ծմակն էլ, որ ինձ անօթի հայելով մազ շինեցին: Զրկանքներն ու ծոմ պահելը սրանից շատ չէր լինիլ, քու ասած պայմանով յօժար եմ մարդամիջում ապրել՝ քաղաք լինի թէ դիւղ, զնանք: Վաղ ուշ իմ ցեղակիցներն էլ խելքի կրգան, ծմակից կրփախչեն. օրինակը թող ինձանով սկսուի, շնորհակալ եմ քեզնից, որ պատճառ եղար լուսաւոր աշխարհ մտնելու: Յիմար կրկնեմ, եթէ դէպքը ձեռից թողեմ, զնանք:

Խօսքն աւարտեց դայլը և շան հետ պազուէլով ճամբայ ընկաւ դէպի քաղաք:

Գնում էին: ձանն քշելու թէ ինչ բանի համար

շունը գլուխը կռայրեց. յանկարծ մի բան ընկաւ զայլի աչքով ու նրան սոսկումի մէջ գցեց. շան վզի բոլորքը երկու մատնաչափ լայնութեամբ բուրդն այնպէս պոկուած էր, որ տակի կաշին պոկուած պարզ երևում էր: Կասկածի եկաւ ու հետաքրքրութիւնից ստիպուած հարցրեց.

— Այս ի՞նչ բան է, դաշտեցի աղգական, ինչո՞ւ է վզիդ բուրդը պոկուած, ի՞նչ է եղել:

Շունն առանձին ուշադրութեան արժան չհամարելով նրա հարցը, գլուխն էլ չբարձրացրեց, այլ ճամբէն շարունակելով խօսեց.

— Ոչ ի՞նչ, ուշ մի դարձնիլ, դարդակ բան է, գնա՛նք:

Գայլը կանգնեց ու կասկածանքով շան վրայ նայեց.

— Ո՞նց թէ ոչինչ, դաշտեցի աղգական. վզիդ վրայ երևող շերտը թէ ցեղական նշան է, ես էլ պտեմ ունենալ իբրև քու արիւնակից. բա՛ ինչո՞ւ իմ վզին պոկուած աեղ չկայ: Եթէ մօրուց է քեզ վրայ, ինչո՞ւ խիստ քերթուած է: Չէ, աչքի լոյս, երևում է մի բան կայ. և դու ինձանից ծածկում ես: Սիրտս կասկած է ընկել, արի մի խօսքով փարատիր, չետոյ մտնենք քաղաքը:

— Ի՞նչ ունիմ ծածկելու, սարեցի աղգական. ո՞ւմնից եմ վախենում: Բայց մէջ տեղը մի առանձին ասելու էլ բան չկայ. չեմ գիտում ի՞նչ հանգի սիրտ է քու սիրտը, որ դարդակ բանից կասկած է ընկ-

նում: Գու հարցնում ես թէ ինչո՞ւ է վզիս ճաղը քերուել, երբեմնապէս վիզս թոկ է գցած լինում, այդ նրանից է:

— Ի՞նչ թոկ, վախեցած հարցրեց գայլը:

— Ի՞նչ ես սարսափում դարդակ խօսքից, հա՛ թո՛կ:

— Ո՞վ է գցում վիզդ, սարսափահար ետ կենալով հարցրեց գայլը:

— Իմ տէրը, ի՞նչ կայ որ... հանդարտ պատասխանեց շունը:

— Չէ՛ որ քու տէրը քեզ սիրում, փայփայցում է, ինչո՞ւ է վիզդ թոկ գցում:

— Իմ օգտի համար է անում, որ ուրիշ տեղ թրև չդամ, բակում նստեմ: Կապուած ժամանակ թոկը քսուել է վզիս ու բուրդը պոկուել, դրանից ի՞նչ վնաս:

— Ուրեմն բակի մէջն էլ կապուած ես լինում թոկով. ա՛յ թէ ի՞նչ նոր բան իմացայ: Մի՞թէ, հապա՛ ի՞նչ նշանակութիւն ունեն այն առատ նաշն ու փայփայանքը, որ դերու պէս ամեն օր կապուած ես, ինքնակամ չես:

— Ինքնակամ, ի՞նչ ես ասում, սարեցի աղգական, քաղաքը հօ ծմակ չէ, որ ամեն ժամանակ ազատ, ինքնակամ շրջեմ, ո՞վ կըթողնի:

Գայլը գլուխը կախ, կծկուած մտածում էր: Շունը շարունակեց.

— Ի՞նչ հարկաւոր է, որ միշտ պարապ-սարապ

իմ կամքի լինեմ: Եթէ օրուայ մի ծասը կապուած շղթայի երկարութիւնով բակում վազվզեմ, ի՛նչ պահասութիւն է, թող վզիս բուրդը մի քիչ էլ պոկուած լինի: Ի՛նչ վնաս, նրանից հօ՞ մահ չի առաջանում: Քու վիզը սր բրդոտ է, ինչո՞վ ես ինձանից աւել, ո՞ւմ աչքերն են սովից կուլ զնացել: Թեթև բաների վրայ ուշ մի դարձնիլ, սարեցի ազգական, կերակուր ու հանդիստ կեանք ուղիք, թէ չէ սեպհական կամքս ո՞րն է, սղատութիւնս ո՞րը:

Գայլը լսած խօսքերից յուզուած էր. առաւել ևս լղար էր երևում, դարձաւ շանը պատասխանեց. — Զէ, դաշտեցի ազգական, ինչպէս ուզում ես համողիր, քու այդ վերջի խրատը զլուխ չի մտնում: Քու հաւատացնում էիր առաջ, թէ ախրոջդ հետ ծանր պայծան չունես. այն ինչ դու յոժարութիւն ես տուել, որ վիզդ թոկ գցեն: Դրանից էլ ծանր պայծան: Նիմի երևում է, թէ ի՛նչ զնով ես ձեռքերել քու սիրուն ապրուստը: Պատրաստ կերակուրի ու հանգստութեան հետ փոխել ես ազատութիւնդ, սեպհական կամքդ: Քու պապերդ այդպէս սարուկ չէին լինիլ, չէին թողնիլ վզները թոկ գցուի:

Շունը լուռ էր. զլուխը ցից արած սպասում էր թէ վերջն ի՛նչ է լինելու:

Գայլը հպարտ դիրք բռնելով առաջ տարաւ խօսքը.

— Դաշտեցի ազգական, իմ պապերին ես չեմ տեսել, բայց հօրիցս լսել եմ, որ նրանք ինձ պէս դժուարութիւնով են կերակուր նարելիս եղել. նրանց վիզը

միշտ հաստ է եղել, որովհետև ծմակում ոչ ոքի զլուխ չեն թեքել: Սիրել են ազատ թրև գայլը սարերում, ձորերում ու մեղ էլ աւանդ, սովորութիւն թողել: Երբ դու վիզդ թոկի սովորցրել ես, էլ ես քու ազգականը չեմ, գնա՛ քու սիրած քաղաքն ու հանդարտ սրտով վայելիր նաշն ու փայփայանքը, որ վաստակել ես ազատութեան գնով: Քաղաքի, դաշտ տեղերի պայծանր կարելի է այդպէս է, դէմը ոչինչ չունեմ, բայց մեր ծմակներում, սարերի գլխին ազատութիւնն այդպէս էժան չի: Գնա, էլ ես քեզ հետ եկող չեմ, թէպէտ սովածութիւնից շրջելու ոյժ չունեմ, բայց աւելի լաւ կրհամարեմ անօթի մնալով պապական սովորութիւնս պահպանել ու ծմակում սովամահ լինել, քան թէ քեզ պէս գերի դառնալով վիզս թոկ գցել ու առատ կերակուրներով լիանալ:

Այս ասեց աղնուարին Մաղկակոխը ու պոչը քաշ տալով սոված փորով դէպի ծմակը գնաց:

ԱՐՁԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Ասածս հին ժամանակի բան է:

Մեծ շփոթ ու իրարանցում էր աշխարհի մէջ չորքոտանի կառավարիչների ձեռից:

Առիւծ արքան լուր էր առել այդ մասին. բարկութիւնից մոռնում էր ու մոռութր կախած ման ու ման անում: Վերջը բաշը թոթուելով կանչեց բարեպաշտ արջին ու ասեց.

—Ձորքոտանիններից որին քաջ տեսնելով հաւատ ընծայեցի ու կառավարիչ նշանակելով վառքար աշխարհը ուղարկեցի, ամենն էլ ամօթով թողին ինձ: Կոպտութիւնով աշխարհ կառավարել չի լինիլ, ոնց որ նրանք են անուձ: հարկաւոր է փոքր էլ ստորագրեալների կամքով զնայ: Քանի անգամ եմ ասել բորենուն, գալլին, որ հպատակներիս հետ մեղծ վարուեն, ասածս զլինեցում չի մտնում. լսածիս եթէ հոււատամ, առաջին վատ օրինակը նրանք են տալիս:

—Շատ ուղիղ ես հրամայում, արքայ, քաղցր վարմունքը մեծ նշանակութիւն ունի. կառավարիչն ինքը բանիմաց, խոնարհ ոքնին պիտի լինիլ: Գալլին ու բորենուն մեր անտառի ծառերն ճանաչում են, թէ ի՞նչ պտուղներ են:

—Ճշմարիտ ես ասում, բարեպաշտ արջ, բայց ի՞նչ անեմ, որտեղից քու ասածի նման կրթուած, խելօք ոքնին ճարեմ: Արի դու զնա նրանց տեղ կառավարիչ, յոյս ունեմ, որ ինձ պարզերես կանես. արջերդ տոհմով ծանրաբարոյ, բարեպաշտ կեանքի տէր էք, այդպէս էլ լինելու է կառավարիչը, շատ կարելի է քու խօսքին հաւատ ընծայեն հպատակներիս ու պատուէրներդ սիրով լսեն, լիակատար իրաւունք կրտամ, որ ամեն տեսակ դատ տեսնես ու վճռես, միայն թէ կարենաս կարգ ու խաղաղութիւն հաստատել իմ այդ հեռու ժողովրդի մէջ:

—Ճգորափալ արքայից հրամանից դուրս գալ անկարող եմ, մրթմրթաց արջը ու խոնարհ ծառայի:

պէս զլուխ տուեց, ինչքան էլ պաշտօնս ծանր լինի, պատրաստ եմ կատարել, միայն թէ արութեան այդ ամպերը քու երեսից փարատեմ:

—Գովելի է բարեպաշտ եռանդըդ, շնորհակալ եմ, որ առաջարկս ընդունում ես: Այժմ խօսեմ կարևոր հանդամանքների մասին: Առանց խորհրդակցի կարող ես չօգնել սխալուել: Քեզ խորհրդատուներ են հարկաւոր, ուղում էս այնտեղի հպատակներիցը ընտրել թէ նորերին հետդ տանել:

—Իմ կարծիքով լաւ է նորերին և անձնուէրներին, որոնց ես ինքս ճանաչում եմ ու հաւատում. թէ չէ ի՞նչպէս կարելի է խորհրդի կանչել նախկին կառավարիչներից՝ օրինակ բորենուն, գալլին, աղուէսին, չաղալին, որոնցից բոլոր արարածները զգուելով զգուած են, նրանք միայն իրանց բաւականութեան ու զուարեութեան մասին են մտածել և իրանց խնամքին յանձնուած հպատակների պաշտպանութեան ու բարօրութեան մասին մոռացել են հսկել:

—Ապրես, նոր կառավարիչ, այժմուանից զուշակում եմ, հեռու հպատակներս քեզ սիրելու են քու բարի խրատների համար և պատկառելու քու շուքից ու անունից: Իսկ դա մեծ նշանակութիւն ունի: Այժմ ասա, ո՞ւմ պտես խորհրդական, օգնական ընտրել:

—Ես ունեմ հաւատարիմ ազգականներ, տէր արքայ, որոնք զովուած են մաքրասիրութեան մէջ ու շատ սակաւապէտ են:

—Մաքրասիրութիւնն ու սակաւապետութիւնը նշանաւոր յատկութիւններ են. հաւանում եմ քու ընտրութեանը: Վերջը ազգականներիդ ու զնա, Աստուած քեզ հետ, կառավարիր արդարութիւնով իմ հպատակներին ու տարէն մի անգամ, քառասունքի գլխին հաշիւ ուղարկիր ինձ:

—Շատ բարի, տէր արքայ, շատ բարի, ամեն մի պատուէրդ նշտօրէն կրկատարուի, ասեց արջն ու մաքրասէր ազգականներին առած ճամբայ ընկաւ դէպի ազմըկուած աշխարհը:

Իեռ նա ծմտկից չէր դուրս եկել, արդէն սարերում, ծորերում լսել էին նրա նշանակուելու մասին ու սրտատրոփ սպասում էին: Թիկնապահներից մէկին ուղարկեց յայտարարելու, որ ոչ ոք իւր տեղից չչարժուի. ամեն կողմ կառավարիչը պտի շրջիլ ու խիստ քննութիւն կատարի:

Հայածանք ու զրկանք կրածները ազատ շունչ քաշեցին.—վերջապէս Աստուած մեզ համար էլ սրեւ ուղարկեց, խօսեցին պնդաւորներն ու անպաշտպան շրջաւորներն, կազատուենք հարստահարիչների ձեռից:

Կառավարիչն ամեն կողմ ազգականների միջոցով լսելի արեց հետևեալը.

—Քաջափայլ արքայի հրամանով գալիս եմ ձեզ կառավարիչ, նրա պատուէրները զործադրելու: Աշխարհում տիրող անկարգութիւնների ծայր հասել է նրա ականջը ու շատ վրդովեցրել. արքան խռովա-

րարների անունները ցուցակով տուել է ինձ, որ մէկ մէկ պատժեմ: Սրանով յայտնում եմ, որ ամեն մի զրկեալ կարող է դալ ինձ մօտ իւր ցաւը յայտնելու, իմ օրով պտի ամեն տեղ արդարութիւն տիրի:

Իւր խնամքին յանձնուած աշխարհի սահմանին որ մօտեցաւ, առաջին անգամ բորենուն տեսաւ: Վրէն թթուելով փնթփնթաց.

—Ի՞նչ պարզերեսն ես, որ աչքիս էլ երևում ես: Ձե՞ս ամաչում քու գարշելի վարմունքից: Յափշտակութեանդ ծայր աշխարհի ծայրն է հասել: Բաւական չեն կենդանիները, անմեղ մանուկներին էլ օրօրօղջներից հանում ես լափում: Ա՛խ, գազա՛ն, քեզ այնպէս պտեմ խրատիլ, որ էլ չհամարձակուես քո գարշելի սովորութիւնով մանուկներին քաշել:

—Քեզ արքայութիւն, բարի կառավարիչ, ասին երեսաստեր կնանիք, հողիդ մխիթարուի, որ քաւթարքուսու ձեռից մեզ թափում ես:

Կառավարիչը առաջ զնայով պատահեց գայլին՝ վիզը նկած, աքին վէր թողած:

—Գոռո՞ղ արարած, խոր գլուխ ես տալիս, որ յանցանքներդ ներե՞մ: Իսկի էլ չէ: Էլ արարած չկայ, որ քեզանից դանդաատաւոր չլինի. ամօթ չէ՞, ինչո՞ւ հանգստութիւն չես տալիս հովուին, նախրապանին, խողարածին, խաշնարածին. մի՞թէ նրանք քեզ մի գէթ են արել: Աստուած ստեղծել է զիշերը ցերեկուայ հողաբերից հանգստանալու. համար, դու գոռութեան միջոց ես շինել, այս ի՞նչ անհնազանդութիւն

է Արարչի դէմ: Ամենից շատ քեզ վրայ է բարկացած արքան. եթէ ուրիշ անգամ լսել եմ, որ դու իրիկնաժամից ետր օթեւանիցդ դուրս ես եկել, էլ իմ ձեռից չես պրծնիլ, լեզուդ ծոծրակովդ կրհանեմ:

— Հողով դարդարուես, իմաստուն կառավարիչ, ասին միաբերան հօտն ու հօրան, նախիրն ու անդէան. Աստուած քու սիրտը մխիթարի: Գայլերի ճանկերից մեզ ազատելու համար շներն էլ էին չողնել, այնքան հաչել ու վազվզել էին: Մեր հովիւներն ու նախրապանները հօ անքնութիւնից կիսամեռ էին դարձել:

— Իմ կառավարչութեան օրով ամենքը երջանիկ են ապրելու, իշխանաբար յայտնեց արչը ու միշտ օրհնելու են առիւծ արքայի արևը, որ իմ միջոցով հալածուածներին կեանք շնորհեց:

Այս ասեց ու զնաց առաջ: Պուպո՞ւզ, ծառի տակին մի աղուէս.

— Այ դու խորամանկ, իմացել ես որ հողեհանդ զայիս է, ի՞նչպէս անմեղ դառն ես դառել: Սպասիր, քեզ ցոյց կրտամ, քու արարքները ժողովրդի բերանում առակ են դառել, հասակովդ գայլից փոքր ես, յանդուզն զործերովդ նրանից վատթար. դուր չի ժողովուրդը քու մասին ստում թէ՛ գայլի անունն է կոտրած, աղուէսն աշխարհ քանդեց: Քեզ ո՞վ իրաւունք տուեց, որ սուս ու փուս հաւանոցը մրտնես և վառիկները թառից փախցնես: Հարս ու սկեռուր քե՞զ համար են թուխս զնում և լխպոր նու-

տերը դժուարութիւնով մեծացնում: Օրէս ետր քու ոտը հաւարուն չմտնի, թէ չէ այնպէս թաթալոշ կը հասցնեմ, որ աչքերդ պէծին-պէծին կանեն: Էլ եղի ուշնակ, կաթան պուլիկ չես թողել անարատ, ամեն անգ պինչդ կոխել ես, ա՛նպիտան:

Երբ արչի կարդալըութիւնը լսեցին կնանիք՝ ասին.

— Քու եկած ճամբէն օրհնուի, հաղիւ ազատ կլինենք հոտած աղուէսի ձեռքից:

Արչն իւր թիկնապահի հետ նոր էր հեռացել աղուէսի մօտից, պատահեց չաղալին.

— Այ փու՛ւն կենդանի, անունդ լսել էի. երեսդ չէի տեսել, ի՛նչ դէշն ես եղել: Ի՞նչ ես հա՞, որ այդիներում ու պարտէգներում տանձ, խնձոր չես թողնում: Շլորը, մամուլը փորրդ են հարե՞լ, որ սանձին ես վազ տալիս. չես իմանո՞ւմ որ նա իմ ցեղապետն է:

Մեղքերդ չվերջացան. լսել եմ որ խնամութիւն էլ ես անում զայլի հետ, երբ նա ուղտի կամ աւանակի փափուկ միսն է պոկում, դու անդգամի պէս թափանն ես աշխատում պատուել: Էլ չես մտածում, անիրաւ գաղան, թէ Արարիչը մի փոքր պղտն ստեղծելիս ո՞րքան զլխացաւանք է քաշում. լրբի պէս ընկնում ես էշի ու ուղտի պէս աշխարհաշէն կենդանիների ետնից ու նրանց վիրաւորում: Ես նախկին կառավարիչը չեմ, որ այդպէս բաները սիրեմ ու ձեզ պաշտպանեմ, ինձ հողեսէր ու բարեպաշտ կասեն,

իմ օրով այդ տեսակ անիրաւութիւնների անունը չպէտք է լսուի: Արքան այն մտքով է ուղարկել ինձ այստեղ, որ դրփողները, փորապաշտները իմ կենցաղավարութիւնը տեսնեն, ինձանից խրատ առնեն: Հասկացողի համար կեանքի նպատակը իրար սիրելու մէջն է. բայց ով գաղան է ու անկիրթ՝ կարծում է թէ ինչ որ կա՛յ՝ մարմնի բաւականութեան համար է: Ել չի ասում. որ հողի էլ կա՛յ՝ մարմնից բարձր ու նա է, որ ցոյց է տալիս թէ դրփելը, կլանելը դէշ բաներ են, իսկ արդարութիւնը, ընկերսիրութիւնը պատուական. պտեն այդ տեսակ առաքինութիւնները սիրիլ ու պաշտիլ, ինչպէս իմ ողորմածիկ ապուպապերն են արել: Լսեցի՞ր խրատս, չաղալ, ականջումդ պահիր, թէ չէ այնպէս տուր կրտամ, որ ուրբաթ ուրբաթ կրդժուես:

Հեռուից էլը որ լսեց այս կարգադրութիւնը խնդրալուց ականջները խլրչացրեց ու զուաց.

— Փառաւորուես դու, սրտացաւ կառավարիչ, հազիւ սիրտս հանգստացաւ, գիշեր ցերեկ քուռակս անիրաւ գայլերի ու չաղախների ահից անդադար քնդուտում էր. ես հօ՛ւ ամեն մի խոտ պոկելիս հինգ անգամ խլրչկոտում էի: Աստուած երկար կեանք տալ քեզ, մեր գլխից ոչ պակսես, ցեղով ու զարմով քու օրհնեալ շուաքում ապրենք:

Արջը դնաց դէպի անտառ. մէկ էլ տեսաւ թաւապոչ սկիւռ. ծառից ծառ է թռչկոտում.

— Է՛յ, պլրդիկ մոկոռ, ինչո՞ւ հանդիստ չես տա-

լիս ծառերին. հողոպրին, կաղնին և տկոզնին շարունակ դանդատում են, որ դու նրանց պտուղները աշնքադէմին կրում ես փեչակների մէջ ու ձմեռը նստած հետները խաղալով ծախոտում: Անտառում ուրիշ պտուղներ չկա՞ն, որ դրանց ետխիցն ես կրպել: Ա՛յ քեզ շլոր, ա՛յ քեզ զկեռ, կեր ինչքան ուզում ես:

— Քու եկած համբէն խնկահոտ դառնայ, ասին կաղնին ու ընկերները, կաղատուենք մոկոռչի ձեռից, մի դլուխ կրծկրծելով մեզ համբերութիւնից հանել էր: Կառավարիչը նոր էր հասել անտառի մէջ մի արեւակոխ տեղ, տեսաւ սրապինչ մրջմակերին.

— Է՛յ անհոռնի կենդանի, ի՞նչ ես մարմինդ ծրդնոտով ծածկել և սուր պնչովդ դետինք քչփորելով ման գալիս: Ել քար չի մնացել, որ շուռ չտաս ու տակից մրջիւններ հաւաքես: Ինչո՞ւ ես նրանց աղատութիւնը խլում, թող իրանց կամբին մնան էլի: Ի՞նչ անենք որ փոքր են ու անդօր. մի՞թէ Աստուտ տեղծած չեն. մի՞թէ Արարչի օրհնեալ ձեռը նրանց չի՞ դիպել: Եթէ չիմար չլինես, կիմանաս որ Աստուտ ամենասիրելի գաւակները նրանք են, աշխարհիս իմաստութիւնը նրանց է տուել, որ իրանցից մարմնով մեծերին դաս տան, սովորցնեն: Դու փոխանակ նրանց խժուելու, լաւ կանէիր սովորելը, թէ ո՞նց են նրանք բնակարան շինում, իրանց փոքրերին կրթում, ուրիշ միջատների դէմ պատերազմում: Ես ինքս մինչև անգամ կարիք ունեմ նրանցից շնորհք սովորելու.

դու ի՞նչ ես, ո՞րորմէլի, որ նրանց հետ ոտ ես մեկնում: Նրանք շանասիրութիւնով պաշար են հաւաքում իրանց բները, որ ձմեռն ուրիշի դուռը մուրալու չզնան, դու դնում ես բները դիւաներին քանդում, իրանց քսւլում, ուտում: Այսպէս լրբութիւն կարելի է:

— Անհատնում լինեն քու օրերը, արդարամիտ կառավարիչ, ասեց մրջիւնների դիւաւորը, կաղատուենք այս հարստահարիչի ձեռից, որ մեզ տկար ու լռիկ տեսներով, ուղում էր բնաշինչ անել:

Արջն աչք ածեց դէս ու դէն ու քանդուած շէնքի մօտ ծվծվան մկանք տեսաւ.

— Է՛յ պրակերես ու կրծան կենդանի, ինքդ չկաս մատ ու կէս, արարմունքդ է դադ ու կէս, քու պատճառած վնասները ոչ տուտ ունեն, ոչ ծայր. կապոցների ու սնդուկների մէջ էլ խաս կտորներ ու հարկաւոր թղթեր չես թողում, չիմարի պէս կրծկրծում ես, կարտում: Էլ դիտու կարաս, մերոցքի պղինձ չես թողում, ազահի պէս ընկնում ես մէջը պղծում: Բաւական չէ՞ տան մէջ քու արած անկարգութիւնները, վաղում ես փեթակնոցն էլ զմրնդորում: Դու ո՞վ, փեթակն ո՞վ. մի աղի ունես, կարում չես կարգին ման ածել, ո՞նց պտես քաղաքի պէս զարդարուն փեթակի ներսը ժաժ ու մաժ անիլ, որ նրա խաղաղ բնակիչներին սրտապատառ չանես: Յետոյ ի՞նչքան աւերում ես առաջացներու քու կոպիտ ոտներովդ: Մեղունների քնքուշ ու լուրջ աշխատանք

բից ի՞նչ կը հասկանաս, որ փեթակն ես մտնում. քոնն այն է, չոր հացի կտորը կրծես ու բնումդ շրնթուես: Մէկ մտածիր, տես մե՞ծ կենդանիներից ո՞վ կարայ նրանց դործը կատարել, ծաղիկներից մեղր ու մոծ շինել. դրա համար մեծ խելք է հարկաւոր, մե՞ծ: Կոյր ոքմինի համար էլ պարզ է, որ Աստուած նրանց սիրում է և ամեն շնորհք առատօրէն բաշխել է: Նրանց բճիճներին, մեղրահացերին նայողը ուղում է խելքը թոցնի. էլ չեմ չիշում, թէ նրանք ի՞նչպէս հնազանդում են իրանց մեծաւորին, ընկերութիւնով բան են շինում. իրար համար անձ են դոհում: Սրանից ետը, դո՞ղ մուկ, քու հոտը չլինի փեթակում, թէ չէ կատուններին կասեմ, մկան ցեղի հողին կրհանեն:

Մուկը վախից ծակը մտաւ:

Արջը երբ փեթակնոցի մօտով անցնում էր, մեղու թաղունին ասեց.

— Ողջ լինի բարեհոգի կառավարիչը. սրանից ետը իմ խոնարհ հպատակների աշխատանքն անարտատ ու անմխաս կըմնայ. Աստուած օրհնի քե՛զ, տկարների պաշտպան:

Արջն իւր շրջադայութիւնը բաւական համարելով վերջին միամտական պատուէրն ուղարկեց բոլոր հպատակներին.

— Այտուհետեւ ամենդ ձեր գործին ու աշխատանքին կացէք, կարեւոր կարգադրութիւնները կը յայտնեմ ազգականներիս միջոցով: Նրանցով էլ դուք կարող էք ձեր կարիքներն ինձ իմաց անել: Բողոքի

ու դանդաատի առիթ կլինի թէ չէ, անհնազանդներն անխօս կըքուեն Արշածորր, նրանց գնալը կըլինի, դալը չի լինիլ: Անիրաւութեան ու յափշտակութեան անունը, կարն ասեմ, լսուելու չի այս սիրուն աշխարհում:

— Ողջ մնայ բարի կառավարչի զլուխը, ասին անասունները և ուրախ գնացին իրանց արօտին:

— Փնշղառնայ արջի եկած ճամբէն, մոծոսացին դազանները և զլխակախ քաշուեցին իրանց բները:

Ասուն արարածները— ադամորդիք այս բարերարութիւնը տեսնելով արջի կողմից, պատգամաւոր ուղարկեցին իրանց շնորհակալութիւնը յայտնելու: Մաքրասէրն էր դռանը.

— Բարի թիկնապահ, ասեց պատգամաւորը, եկել եմ յայտնելու, որ մենք մեր նոր կառավարչից մինչև երկինք շնորհակալ ենք. աշխարհս խաղաղութիւնով աչքներս լոյս է եկել. էլ յափշտակիչներ չկան. ամեն կողմ արդարութիւն է. գառն ու դալը իր"ր հետ սիրով արածում են: Այս լաւութիւնը տեսնելուց ետը՝ մենք էլ մեր պարտքն ենք ուզում կատարել: Հնուց մեր սովորութիւնն է, որ աշխարհիս կառավարչի ուտելիքը հողանք-տասանորդ տալով, մտեղէնից մտեղէն, բուսեղէնից բուսեղէն: Այժմ ուզում ենք իմանալ, մեր բարի կառավարիչը ո՞ր տեսակից կը հրամայի, որ ամեն մի օր պատրաստ բերենք:

Թիկնապահը զարմացական դիրք բռնելով պատասխանեց.

— Քու ասածները լաւ հասկացայ, այնպէս էլ կը յայտնեմ, բայց վերջին առաջարկի վրայ, դիտեմ, բարի կառավարիչը կը վշտանայ:

— Ինչո՞ւ, քաշ թիկնապահ:

— Նրա համար, որ նա չի սիրում ռքմինի նեղութիւն տալ: Նրա ապրուստն այնքան պարզ է, որ եչ եփել է ուզում, ոչ խորովել:

— Բա ինչո՞վ է կերակրւում մեր նոր կառավարիչը, գոնէ ուտելիքի անունն իմանանք:

— Շատ հասարակ բաներով, օրինակ անտառի տանձով, կաղինով:

— Այդ ինարկէ, միայն չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերին դորժ կածի, այնպէս չէ:

— Ոչ, միշտ և հանապաղ, շաբթով, տարով այդ ուտելիքներն է դորժ ածում:

— Ի՞նչպէս, զարմացաւ պատգամաւորը, մեր կառավարիչը ամբողջ տարին պատ է պահում:

— Ի՞նչ կայ զարմանալու, միթէ չես իմանում, որ վաղ ժամանակ կառավարչի պապերը մամոսակեր ճգնաւորներ են եղել ու միշտ ձնի վրայ ծնկաչոք աղօթել: Ինչո՞ւ նրանց թողր պատ չի պահիլ:

— Աստուած հաստատ պահի այդպէս կառավարչին, ասեց պատգամաւորը. եթէ այդպէս է, սրա օրով բացի հարստանալը, շէնանալը, մենք շնորհք ու քաղաքավարութիւն էլ կըսովորենք:

— չէնց սրա մտադրութիւնն էլ այն է, որ շրնջաւորների մէջ մարդավարի վաւճունք, մանաւանդ

հողեսիրութիւն մտցնի: Սրանից ետք անհող կացէք, չափշտակողների քարք ծովն ընկաւ, զնացէք դուք ձեր տաւարով, սասացուածքով երջանիկ տպրեցէք:

Իրաւ որ այլ ժամանակ ամենքը ասուն թէ անասուն անհող ու քնաթաթախ ասպրում էին, մի-անդամայն դո՛ն իրանց նոր վիճակից:

— Երջանկութիւն ասածի սա է որ կայ, ասում էր զոմփար շունը պարկած ակզից, ում հետ որ բրդիզզի պտէի տայ, մեր նոր կառավարչի տնից զլուխ են տուել, կորել, սար ու ձոր չափչրփում էմ, ոչ գայլ կայ, ոչ ուրիշ գաղան. պարսպութիւնից քունս տանում է: Ի՞նչ անեմ որ չպարկեմ. քարվ, փայտի վրայ հօ չեմ հաչելու: Միշտ տեսնում եմ մեր կառավարչի թիկնապահներին, որոնք ամեն կողմ շուռ են դալիս, հսկում: Հօտի ու նախրի կշտին էլ մնալու բան չունեմ, տիրոջս տանը ամեն բան պատրաստ է, թէ փափուկ անկողին, թէ անուշ ուտելիք: Արևի հետ զարթնում եմ, արևի հետ քնում, աչքերս բաց եմ անում, ակտնում եմ լալին ու լափր աղաքիս դրած: Բաղդաւոր կեանքն ի՞նչքան սիրուն բան է: Երբեմն պարս զալիս է թէ կողքիս վրայ շուռ դամ, նախսնաշեմ, ի՞նչ թէ հաչեմ: Սխր հաչելու էլ հարկաւորութիւն պտի լինիլ, թէ չէ դուք ակզր բերանիս ինչո՞ւ նեղութիւն տամ:

Հովիւն ու նախրապանը պարսպութիւնից այսպէս էին խօսում.

— Աստուած կեանք տայ մեր կառավարչին,

հաղիւ հանդիստ ու կուշտ քնում ենք: Նախրի ու հօտի առաջը ետ տալուց հողիներս բերաննիս էր եկել: Հիմի կովերն ու ոչխարները գնում են իրանք արածում, իրանք դալիս բերատեղը. մեր բանը մնացել է կթելն ու այլ տալը. գհուկի ու գոմի դռներն էլ փակելու կարիք չկայ, այնքան ապահովութիւն է. լուռ այն է, կոմբաչը զլխատակներիս գնենք ու քնենք:

Այլպէս էլ անում էին:

Աշխարհի այս լուռ ու խաղաղ ժամանակ արջ կառավարիչը ժողովի կանչելով իւր արթուն ազգականներին ասեց՝

— Իմ սիրելի թիկնապահներ, չայտնում եմ խորին շնորհակալութիւնս ձեզ, որ այսքան ժամանակ արիւթիւնով հսկեցիք և իմաստութիւնով կատարեցիք ձեր պաշտօնը: Բայց արդեօք ժամանակ չի՞, որ պասներս բանանք. չէ՞ որ տանձ ու կաղին ուտելով չոգնեցինք:

Կարճ լուութիւն տիրեց. մեծ մաքրասէրը ակզից վեր կացաւ, խօսեց՝

— Ես էլ կարծում եմ, ժամանակ է. իմ բաժնի հովիւները շնթում են ու մեծազմակ ոչխարները նոխազների չուսով թողնում: Նրանք էլ քիչ միջոց արթուն մրկրկում են ու ոտներով դետինը դոփելով նստում քնում: Կարելի է ուտիան սխել, լնդերքնիս միրզ ուտելուց կոշտացան:

— Ո՛չ, իմ բաժնում դեռ վաղ է, ասեց միջնակ

մաքրասէրը խոզարածները թէպէտ մրափում են ու խոզերից տախերը, մէրունները, էլի կարելի է ասել, հանգիստ են, բայց բրուակներն ու վարազները միշտ պրոպրտում են փարախի մէջ:

— Իրանք էլ կրսովորեն, կրնաւեյանան շուտ քնելուն, միամիտ կաց, հանգստացրեց կառավարիչը: Ինչ ի՞նչ կասես, փոքր մաքրասէր:

— Իմ բաժնում էլ գրեթէ հանգստութիւն է աիրում. ուղտապան, ձիապան, նախրապան ամենքը խորմիում են իրիկունից մինչև լոյսը: Եթէ ոտներից բռնես դետր զցես, չեն իմանալ, ինչպէս և նրանց պահապան շների մեծ մասը: Բայց մի քանիսը կան, նրանց աչքին խսիլ քուն չէ մօտ գալիս. պինչնելը ցից արած դէս ու դէն հաչում են:

— Վախ մի՛ ունենալ, ասեց կառավարիչը, թէպէտ շան ցեղը զովական է հաւատարմութիւնով, բայց նրանց մէջն էլ պակաս չեն չիմարները, որ կոնձկոնձալով վայրահաչ ու լուսնահաչ են տալիս: Սհ չկայ այդպէսներից, միամիտ կաց:

— Եթէ այդպէս է, ուրեմն կարելի է սկսել աւագ մաքրասէրի բաժնից, ասին ժողովականները:

— Եթէ որոշում էք, ինչո՞ւ չէ, վրայ բերեց մեծ մաքրաւէրը. բայց ողորմած կառավարիչ, ուզում եմ վաղօրօք յայտնել քեզ մի բան և իմ պարաքից դուրս գալ: Իւրաքանչիւր հօտի մէջ լինում են մի կամ երկու հատ աւանակ, որոնք հովուի պաշարն ու իրերը մշտական մէջքներին ման են ածում: Իրանք

ինձ տեսնելիս, գիշեր լինի թէ ցերեկ, էլ չեն կարում խնդումները զսպել, իրանց երախտադիտութիւնը ցոյց տալու համար միշտ զուարթածայն ողջունում են:

— Իրանք շատ եռանդոտ ու միւսնոյն ժամանակ խոնարհ արարածներ են. ճանաչում եմ, անհող կաց, ասեց կառավարիչը. գիշերները քեզ հետ շրջելու կրգամ ու նրանց ականջից բռնած մի կողմ քաշելով կրհասկացնեմ, որ չի կարելի գիշերուայ հանգստեան ժամերին բարձր ձայն հանել և միւս բնակիչների խաղաղ քունը խանգարել:

Կառավարիչը քիչ լուեց և ժողովականներին ակնապիշ նայելուց ետք թաթր բարձրացնելով շարունակեց.

— Լսեցէք վերջին պատուէրս: Գիտեմ որ զուք անասելի քաջ ու կարուկ էք, բայց իմացէք, որ այստեհետև ինչ անէք, չանէք, պտէք զգոյշ լինիլ: Խելօք բան բռնեցէք, չլինի թէ անզոյշ վարմունքով կասկածի տեղիք տաք, ձեր վարկը կտորէք: Բազմութեան առաջ՝ ասուն լինեն թէ անասուն, միշտ կարգապահ ու օրինապահ եղէք. մինչև անգամ ձեր ընկերներին թեթև յանդիմանութիւն արէք: Բայց երբ օրհնեալ մութր վրայ հասած կրլինի ու զուք ձեր աչքադրած որսի հետ մենակ կրլինէք, զրոյց անելով քաշեցէք նրան խոր ու փոս տեղերը և ձեր հաշիւը տեսնելով պասներդ բացէք: Գալլի ու բորենու պէս կարնամիտ չէք լինելու, որ նշանները թափթր-

փած թողնէք. միսն ուտելուց ետք ոսկորներն իսկոյն հողի, խաշամի տակ թաղեցէք: Դրա համար փառք Աստուծո, ձեզ բահի պէս թաթեր է առել:— Իէհ, լսեցիք պատուէրներս. զնացէք, իմ խոհեմ ազգականներ. դիժ հորթերին ու խրատն երկնչներին ես կը խրատեմ, նրանք ինձ շատ են դուր գալիս. ուրախասիրտ աւանակները արքային մեծ գուտրնութիւն կրպատեառեն, կարելի է մէկ մէկ նրան ընծայ ուղարկել: Մնացած անասուններին խրատելն ու խրանց պարտքը հասկացնելը ձեր սիրելութեանն էմ թողնում:— Բայց սպասեցէք, դեռ միք զնայ. լսում եմ որ մեզուները, մրջիւնները որտեղ նստում են, միշտ աչն են ասում, թէ իրանց փոքր տեղով մեծամարմին կառավարչից խելօք են, իմաստուն են: Գուցէ կան մեր աշխարհում այնպէս միամիտներ, որ այս տեսակ լուրերին կրհուստան ու առաջուպ պէս չեն պատուիլ ինձ: Այլ յանդուզն միշտաներին հարկաւոր է սաստել, որ ձայները կտրեն: Մեծ սխալ գործեցի որ նոր եկած ժամանակս նրանց հրապարակով զովեցի: Ձէ, ստորադրեալների աջքում հեղինակութիւնս բարձր պահելու համար անպատճառ ստատելու եմ այլ շնորհալի ու միւսնոյն ժամանակ ըմբոսս պղծներին, մինչև անդամ պատժելու, քոր ու քանդ առնելու նրանց բունն ու փեթակը, եթէ յանդգնեն հաւառակուել կամ բզգալ պատուէրներին գէմ:

ՍԵՒ ԼԻՆԻ ԱՅԴՊԷՍ ՎԱՐՁԻԸ

Վերջին անգամ, երբ Ապրէս պապին ծառի շուքքում թինկ տուած անսայ ու խնդրեցի, որ ինձ մի բան պատմի, այլգարդ ձերունին ձխամորչը բերանից հանելով այսպէս խօսեց.

— «Նայ-հայ»-ս զնացել, «վայ-վայ»-ս է մնացել. չեմ գիտում, ի՞նչ պատմեմ, որ սրտովը լինի: Լուսահողի հորիցս մի բան եմ լսել, արի, ականչ գիր, ասեմ: Հայրս ասում էր. «Գիւղ տեղը Բանագ անունով մարդի օջաղ կար, շատ հին ժամանակից մնացած. հիւրասիրութիւնը կարծես այլ տանից լինէր ծագած. թուրք թէ խաչապաշտ՝ ամենն էլ նրա դռանն էին վեր գալիս ու կշտանալուց, հանդատանալուց ետ իւրանց նամբէն շարունակում: Բայց ինչ կանես, որ վերջը ապերախտ հիւրերն ու անցորդները կործանեցին Բանագին. նրա տանն ու դռանը բարիք չը թողին. ուղերով-կորդերով յափշտակեցին ծածուկ թէ աշկարա: Տան աջքի բնկնող մարդիկ, մի մասը ընդհարուքների միջոցին մերձիման վիրաւորուելով, մի մասը վշտի ու դարդի տակ ընկնելով մեռան ու անուանի օջախը թողին որը:

Գիւղերում հին սոխորութիւն է, գլխաւորը կորցնող օջաղին ձեռ են մեկնում հարեանները: Քանաղի որբէշին ամենից շուտ սրտացաւ լոյս ընկան Ահոնք (գիւղի մի շէն օջախ) ու բաղձաթիւ աղջիկ ու աղալ իրանց թիւի տակն առան: Որբի օրը ամեն

տեղ սև է, թէկուզ հայրն ու պապերը երկնքից աստղեր վեր բերած լինեն, երբ որբացան, ուրիշի յոյան ընկան, իմացիր թէ նրանց քարը ծովն ընկաւ: Դառնալու են ստրուկ, խնամակալի հրամանով պէտք է նստեն, վեր կենան:

Ահոնք ուղիղ է, սկզբում շատ մարդավարի էին վարուում, բայց սարին չբողորած երևացրին իրանց ազահութիւնը. սկսան խլել կալուածները, հարստահարել որբերին, անխնայ ձեռքով բանացնել, իրանց օջաղի ծանրութիւնը քաշել տալ: Քանաղի զարմերը անազատ կեանք չէին վարած. հինգ, տաս համբերելով երբ շատ նեղն ընկան, խորհուրդ արին յայտնել Ահոնց մեծին, որ բռնութեան համբերելու ցանկութիւն չունեն. թող իրաւունք տայ գնան իրանց ու զխու ապրեն: Ահոնց մեծը յանդիմանեց.

—Ուրիշ որբերի օրը ձերից վատթար է: Խելքներդ չի հասնում, որ ցանկանում էք ինքնազուխ ապրել. եթէ ձեռս դիմներիցդ հեռացնեմ, զայլի բերան կընկնէք: Մի՞թէ շնորհակալ չէք, որ վարձքի համար, խղճիս գոհութիւն պատճառելու համար ձեզ պաշտպանում եմ: Մտտ էք անդօր, սպասեցէք ուժի գաք, էլի գնացէք ձեր հօր ծուխը ծխեցէք: Մի՞թէ ամօթ է, որ այժմ ձեզ ետնից Ահոնց ծառաներ են կանչում. ո՛ւմ տանն էլ չինէք, ձեզ ծառայեցնելու են, բաս հօ աղաչութիւն չեն տալ:

Քանաղի որբերը մի կերպ ապրուստ ճարելով լրուում էին, իսկ Ահոնք նրանց բերրի հողերի եկամու-

տոյ ու ձրի ծառայութիւնով փառաւոր ապրում էին իրանց համար: Այս բանը Ուլթանանց (ուրիշ մեծ օջաղ) նախանձը շարժեց ու վառեց. իբրև հարևան՝ կարեկից լոյս ընկան որբերին ու արտունջ յայտնեցին.

—Սրանք գիւղի որբերն են, մենակ ձերը չեն. վարձքի ու հողու համար խնամելը թէ սովորութիւն է, մեր կուռը ձերից կարճ չի, մենք էլ կարող ենք: Քանաղը մեռնելիս իւր կալուածները ձեզ ժառանգութիւն չի թողել, որ լվլվաք ու նրա որբերին զբնէք, զրկէք. այժմ էլ ձեզ յանձնեցէք նրա որբերի հողատարութիւնը:

Ահոնք համի էին ընկել, որսը յօժարակամ ի՛նչ կըթողէին. որբան շնորհք ունէին, որբերին գուրգուրեցին ու փեշներից ամուր բռնեցին: Ուլթանանք էլ թուքը ետ լիզող պտուղներ չէին. աչքներն արիւն կոխած, կռիւ ու արիւնհեղութիւն սարքեցին, ուժի միջոցով որբերի կէսն էլ խլեցին, հողերի մի մասն էլ: Քանաղի տունն ու որբերը երկու բաժին եղաւ:

—Վայ ձեզ, ախրազին ասեց որբերից մինը, բուժանուելը խորթանալու սկիզբն է, ալլևս մի օջաղի շուրջ հաւաքուելու չենք:

—Մի՛ յուսահատիլ, պատասխանեց որբերի Երէջը, բուժանուելը կարող է և շահաւէտ լինի: Բան է, եթէ Ահոնք իրանց ձեռի տակ գանուող որբերին հողից հող կորցնեն, Ուլթանանց տանն ապրողները կըմնան:

Բայց ցաւն այն էր, որ Ուլթանանք էլ աղան-

ծուած հովանաւոր դուրս եկան, ձեռքն կած որբերին անխնայ զրփեցին ու զլուխն արևը շարդերով բանացրին իբրև հոտաղ, իբրև մղզուռ, իբրև կալուոր: Մանկալ շինելը ինչ մեծ իրաւունք է, մանկալ լինելու իրաւունք էլ չունէին որբերը: այնքան ցաւ ու կրակ էին բարձել վզներին, էլ ոչ ժամ դնալու միջոց ունէին, ոչ իրանց օջաղում սիրած երգն ու դօրոն ասելու: Իշի մշակ էին կատարեալ. ոչ կարգ կար Ուլթանանց ասնը, ոչ օրէնք, ամեն միփսյնքոտ նրանց հրամարդ էր: Երկու օջաղում ևս որբերի դուրթիւնն անտանելի էր. ամեն մի պատահողի դանգաւելով իրանց ցաւին հար էին խնդրում: Ահոնց ու Ուլթանանց ահից ոչ մի դիւզացի չուսպի բան չէր ասում որբերին, միակ չուսատեղը իրանց Երեցն էր, որի առաջ արտասուելով թախանծում էին.

— Մի հնար ասա փրկութեան, այս անօրէն օջաղներից ո՞ւր փախչենք, որ ազատուենք. այսքան անիրաւութիւն չի լինիլ, որ տանում ենք:

Երեցը մորմորուելով պատասխանում էր.

— Շատին համբերելուց ետ քչին էլ համբերենք. ստեղծող Աստուածը չի կորցնիլ, մի դուռը բաց կանի: Ասում էք՝ որ փախչենք: Մեր պապական տունն ու տեղը թողած ո՞ւր փախչենք: Հէնց մեր խնամակալների ուղեկիքն այն է, որ մենք չըլինենք, մեր շէնքերին արծակի համարծակ տիրանան: Էլի լաւ է սպասենք մեր սեպհական խրճիթներում. վա՛յ թէ անհամբեր գտնուելով աւելի փոշմանենք:

Որբերն Երեցի խորհրդին լսելով արտասուքները կուլ էին սալիս և օրերը տխուր անցկացնում: Այդ գիւղի վերի կռանը մի տուն կար, ճագարանց օջաղ էին ասում. նոր էր հիմք դրուել, շատ շուտ փարթածացել. դրա նման երկու երեք շէն տուն գիւղի մէջ կամ լինէր կամ չէ: Մեծի անունը Ալէք էր ու Քանաղի որբերի վիճակին լաւ տեղեակի բաց զլուխը խառնուած անական դործերով ուշ չէր դարձնում թաղական բաներին: Երբ հողատերից թէթեւացաւ, բարեպաշտ մեծատան պէս ականջը որբերի ցաւին պարծրեց:

— Գնա, ասեց իւր աւաղ սպասաւորին, Քանաղի որբերի Երեցին յայանիր, որ ես պատրաստ եմ օղնել, եթէ որբերը ցանկանան ձեռիս տակ մտնել: Թէպէտ մենք նոր օջաղ ենք, բայց Ահոնց ու Ուլթանանց պէս հին տները իմ ձեռիս շուր ածող կը ստգան: Ո՛րտեղ իմ կառավարչութիւնը, ո՛րտեղ նրբանցը: Որբերին խղճալը, հովանաւորելն ինձ համար նոր բան չի: Երեցը զիտէ, որ Պոլունց որբերը վաղուց ձեռիս տակ են, ո՞ր հարեանը կարող է նրանց հացին կամ հողին դիպչի: Ինչ որ Ահոնք ու Ուլթանանք բերում են Քանաղի որբերի զլուխը, ոչ անհաւատ թուրքը կանի, ոչ անօրէն պարսիկը: Մարդու ձեռի, որ ուժ լինի, հօ Աստուածն ուրանալու չէ. միթէ մահից չէն փախենում: Աշխարհ է, չէ՞ որ մի օր էլ մեր որդիքը որբերի շարհ կընկնեն: Հոգեւտէր հարեանը նա է, որ խեղճերին թեւի տակն առ-

նելով խնամի, հարեանի օջաղը հանգչելուց աղսախի: Մեծ վարձքը դրա մէջն է և ոչ թէ անդօր տեսնելով ճնշել, շունչները սպառել, որ կայուածներն անաէր մնան: Իա ի՞նչ մարդկութեան նշան է միայն անկուշտ գայլերը այդպէս բան կանեն: Շատ ցաւում եմ Քանաղի որբերի վիճակի վրայ:

Ալէքի սպասաւորը որբերի Երէցին այցելեց մատուռի կշտին ու զգուշութիւնով հաղորդեց նրան տիրոջ ասածները: Երէցն այդ ապսպրանքը լսելուց ետ հառաչեց.

— Ահոնք ու Ուլթանանք լաւ գիտեն, որ պաշտպան չունենք, դրա համար մեզ շանք թից շուր են տալիս, տանջում: Նրանց մօտ մենք էլ մարդահաշիւ չենք, սողունից, անասունից ստոր են դասում: Ասած է՝ խաչին տէրը դօրաւ որ կանի: Վաստակ էնք մթնացրել, ի՞նչ արած: Քու տէրը խաչապաշտ մարդ է, շատերի է ձեռ մեկնել. հաստատ գիտեմ, որ մենք Քանաղի որբերս նրա ձեռի տակ բաղաւոր կրկնենք. բայց արդեօք որդին էլ նրա սիրտը կունենան, որ մեզ խնամի, ազգ ու տակով չկորցնի: Վայ թէ բարեպաշտ մարդու որդին այնպէս օր լուսացնի մեր գլխին, որ այս օրուայ խնամակալներին երանի տանք: Ասածս սրտից չբխուի: Ահոնք ու Ուլթանանք իրանց թւի տակ քաշելիս խոստումներ շատ էին անում, բայց զրկանքից աւել բան չտեսանք: Աչքներս վախեցած է, էլ երգումի չենք հաւատում:

— Ի՞նչ ես ասում, Երէց, վշտացած խօսեց սպա-

սաւորը, իմ տէր Ալէքը որ խաբերայ լինէր, նրա օջաղն այնքան շուտ առաջ էր գնալ: Մեր օճորքի տակ զրկողութեան, զրփողութեան հօտը չըկայ, ինչ թէ անունը: Ահոնք և Ուլթանանք, էթէ խոստովանք կրպահես, այնքան կեղտոտ ձեռ ունեն, որ նրանց խծորի խաշն անգամ զողունի է: Սքանչելագործը գլխիս խռով կենայ, թէ սուտ լինեմ ասում: Փեթակի մէջ բրէտներ տեսել ե՞ս, որ անդօր չստած ժրջան մեղունների վաստակը վայելում են, ուղիղ այդպիսի բրէտներ են Ահոնք ու Ուլթանանք. մեծ ու փոքր մի մի դաշոյն կախած՝ դէս դէն չափչփում են. ո՞վ է անսել նրանց մէկի հակաար քրանած: Որբերն են նրանց տեղ բանում:

— Ասածներդ ամենն էլ ճշմարիտ են, պատասխանեց Երէցը, վաղուց էր հարկաւոր փեշներս թափ տալ անագորոյն խնամակալների մօտից, բայց ի՞նչ արած, մէջք չունէինք: Այժմ երբ քու տէրը ձեռ է մեկնում, Աստուած նրա մէկը հաղար անի: Յիշում եմ, տէրդ մի սիրուն տատ ունէր. նա շատ ուղեց մեզ օգնել ու մեր օջաղը ոտի կանգնացնել, չեղաւ. մեր քամրազգութիւնից չանկարծ բարի պառաւր վախճանուէց ու մեր զործը մնաց թերի:

— Ողորմի քու հօրը, վրայ բերեց սպասաւորը, իմ տէր Ալէքն էլ իւր տատի մտադրութիւնն է ուզում գլուխ բերել ու հողու վարձք անելով ողորմատեղ թողնել: Եթէ իմանաս, ի՞նչպէս է մղկրտում, երբ լսում է մեր քաշած նեղութիւնների պատմու-

թիւնները: Զարմացած կրկնում է. «այսպէս համբերատար աղածորդիք չեմ տեսել. Ահմեց ու Ուլթանանց բռնութեան տակ քար լինէր, կրփշրուէր. երկաթ լինէր, կրնայուէր, բայց Քանաղի զարմերը լուռ ու մունչ համբերում են»:

Ինչ որ Երէցն Ալէքի սպասաւորից լսեց, եկաւ միառմի որբերին ասեց ու յորդորեց, որ պատրաստուեն ձաղարանց մեծի թւի տակ մտնել: Որբերից մի համարձակը մատ բարձրացնելով խօսեց.

— Երէց եղբայր, դու ասում ես, մեր այժմեան հովանաւորները բրէտներին նման մեր վաստակով ապրում են, դրա համար հարկաւոր է թողել նրանց: Շատ բարի. եթէ ասես՝ զնացէք շուրք թափուեցէք, կրլսենք, բայց վաճ թէ անձրեւից պրծնենք, կարկտի տակ ընկնենք:

— Ի՞նչ ես ուզում ասել դրանով:

— Այն՝ որ գովական Ալէքի տանից կարող է մի արջ լոյս ընկնել ու մեղրը զլխին տուած, փեթակն էլ ճաններին հետ օտնատակ տալ: ձաղարանց ոչ մի տղէն արջից պակաս ուժով չի: Այն ժամանակ ի՞նչ նար անենք: Քեզ եմ հարցնում, երէց եղբայր, լաւը ո՞րն է, մեր փեթակը բրէտի ու թէկուզ մկների ճանկերում թողնենք, թէ աչքներս փակած զնանք զօրեղ արջի թանթրիկի տակ մտնենք:

— Տաղիւ մի լոյս է բացւում մեր խաւար չեանքի համար, դու դրա դէմ չարն ես խօսում, թթուելով յանդիմանեցին նրան երկու երեք որբ, եթէ վնաս բան լինի, Երէց եղբայրը կառաջարկի՞:

— Այ սիրելի, խօսեց Երէցը, իմ ուղելիքն այն է, որ բրէտին էլ կտոր չբաճնք մեր վաստակից, դու մկան ու արջի անունն ես տալիս: Ալէքը երեսի մաղը սիպակախորել է բարեպաշտութեան մէջ, սրանից ետք հաւատալով է, որ անօրէն դառնայ ու թուրքի աղօթարանում ծուներ զնի: Իմ կարծիքով որքան շուտ յօժարուենք նրա ձեռի տակ մտնել, այնքան լաւ է:

— Շատ արդար է ասում Երէցը, խօսեցին այս ու այն կողմից որբերը, յօժարուենք ու ձաղարանց օջաղին միանանք:

— Միանալը միանանք, բայց ի՞նչ պայմաններով, հարցրեց մի կասկածոտ որբ: Երէց եղբայր, դու տեղեակ է՞ս թէ Պոլսէնց որբերին ճնց սաստած է պահում Ալէքը. ակննորդները պատմում են թէ իսկի չի թողում պապական բաները միա բերեն. ասում է՝ ես եմ ձեր նախնին ու ձեր հալըր, ձեր խօսքի ու գովասանքի նիւթը ես պէտք է լինեմ, որ ձեզ պաշտպանում եմ և ոչ թէ նա, որ ձեր ծնուելու պատճառ է եղել: Պոլսէնց շնորհակալ չեն Ալէքի օջաղից, բայց աշկարայ չեն անում իրանց դժգոհութիւնը, որովհետեւ հարեանութիւնը լրտես է: Ուրջոնց որբերը մարդահաշուած չեն. նրանք ոչ միայն անտէր են եղել սկզբից, այլ և անխելք: ձաղարանց ասել են, մեզ տերութիւն արէք, հացափորի ծառայենք ձեր դռանը, սովից չմեռնենք, ինչ լինում ենք, լինենք:

— Չէ՛ խօսեց Երէցը, մենք միայն փորի համար չենք ապրում: Ալէքի օջաղին որ միանանք, իհարկէ

նրա կարիքին պէտք է հասնենք, սալը շուռ գալիս ական թոփից կախ լինենք, բայց էլի մնանք Քանազի որդիք միշտ մեր թաղի ժամր գնանք, մեզ մկրտող տերտերից հաղորդուենք, ի՞նչ արած որ ծերունի է: Վերի թաղի ժամր շատ էլ սիրուն է, մեզ ի՞նչ: Գլխաւորը մեր ազօթքն է, որ մեր հօրից ու մօրից լսել ենք, կրչօքենք, կասենք ու ամեն մինս կրգնանք մեր բանին:

Այս պայմանները Երէջը յայտնեց սուազ սպասաւորին՝ սա էլ ասեց.

— Դուք այնպէս պատիւներ էք ստանալու տիրոջիցս, որ ինքներդ զարմանաք, թէ ի՞նչ փառքի մէջ ընկաք: Ես կրգնամ այս բոպէիս տիրոջս ձօտ. կանչել է, ո՞վ զիտէ ձեր մասին է:

Աւազ սպասաւորը մտնելով Ալէքի սենեակը, ասեց.

— Տէր, ուրախ լուր եմ բերել. Քանազի որբերը յօժարւում են ու ինչ որ պայմանների վրայ կանգ են առնում: Յոյս ունեմ, որ սկզբից նրանց շնորհք չես խնայիլ, առատօրէն կրտաս: Զպէտք է մոռանալ, որ Ահոնք, Ուլթանանք զէշբերան, զազան մարդիք են. եթէ լսեն որ որբերն իրանք են ուզում մեզ ձօտ գալ, կատաղութիւնից ամենին սրի բերան կրտան ու կը հաւատացնեն թէ թշնամի մարդիկ են արել: Որբերի ապահովութեան մասին հարկաւոր է հողալ:

— Թէպէտ Ահոնք ու Ուլթանանք քաղցրութիւնով թողնողը չեն Քանազի պատուական կալուածներն ու աշխատասէր որբերը, բայց անհող կաց ու

գնա Երէջին հասկացրու, որ որբերին այնքան ժամանակ լուռ պահի, մինչև ես նրանց խնամակալներին՝ այսինքն Ահոնց ու Ուլթանանց առաջարկ անեմ. եթէ համով կրտան որբերին, յաւ, եթէ չէ՝ Քանազի կալուածները ուժով կրխլենք: Երէջի միջոցով որ բերեն, յայտնի՛ր, որ ով տունս գայ, աչքի լուսի պէս կրպահպանեմ, իրանց շնորքների համեմատ ծառայութիւն կրտամ. ինձ համար խորթ ու փորթ չըկայ. ամենն էլ հարազատ են, երբ օջաղիս անդամներն են: Ոչ ոքի ծեղի կարօտ չեմ, փառք Ասածու, տունս բարիքով լիքն է: Տեղը որ ընկնի, թող որբերին ասեն թէ, ձաղարանց Ալէքին ենք յանձնել մեր ոսնակոխ եղած իրաւունքների պաշտպանութիւնը:

Երէջն այս ապսպրանքը սպասաւորի բերանից լսելով ասեց.

— Միամիտ կացէք, որբերը ոչ թէ լոկ խօսքով կրնդիմանան զրկող խնամակալներին, այլ հարուածին հարուածով կրպատասխանեն, որ մաս ունենան փրկութեան գործի մէջ, ոչ մի զոհաբերութիւնից ետ չեն կանգնիլ և կըթողնեն, որ տերդ ապագայում նրանց արածը խղճմտանքով զնահատի:

Դրանից ետն էր, որ Ալէքը մարդ ուղարկեց Ահոնց ու Ուլթանանց աները ապսպրելով, «հանդուցեայ Քանազի ստացուածքը, շարժական թէ անշարժ կալքերը՝ ինձ յանձնեցէք. թէ վարձքի բան է, ես էլ եմ ուզում վարձք անել զիւղի որբերին:

Բայց խնամակալները չըյօժարեցին: Ալէքը ծա-

ծուկ պատուէր տուեց, որ զիշեր ժամանակ Քանաղի կայրուածներէ շուրջը կտրեն: Ահոնք ու Ուլթանանք այս տեսներով իրար գլխով անցան ու վռնդեցին ծաղարանց:

— Զեղ խնդրոյ չըկայ, որ սրտացաւ դուրս գաք, կորէք ձեր տեղը: Որբերը ձեր յուսով չեն, նրանք խնամակալներ ունեն:

Այս խօսքերը վառեց չարքաշ որբերի դաղուած սրտերը, համբերութիւնից դուրս դալով ծաղարանց տեղ պատասխանեցին.

— Խնամակալի անուշով մինչև օրս մեր հարստահարիչներն էք եղել, ձեր ձեռին ողջ չենք, մենք մեռած ենք:

— Ի՞նչպէս, կատաղած գոչեցին Ահոնք, ուրեմն սրանք ձեր խօսքովն են եկել մեր դուռը, այդ լրբութիւնը էժան չի նստիլ ձեզ, ասին ու զիժ կովի պէս վրայ վազեցին:

— Դուք ապերախտ օձեր, բղաւեցին Ուլթանանք, մեր երախտիքը այդպէս շուտ մոռացմբ. ձեզ այս բոպէիս կտոր կտոր կանենք:

Ատամները կրճտելով չարձակուեցին որբերի վերայ: Որբերն առաջ պաշտպանողական դիրք բռնեցին. տեսան որ հակառակ կողմը անհամեմատ ուժեղ է, ապաստանեցին իրանց տներու, խօտի տակ, մինչև որ ծաղարանց աղէքը հասան, մէջ խառնուեցին: Կոլըր երկու կողմից բորբոքուեց: Մէջտեղը որբերն ու նրանց ստացուածքն էին օտի հարուածների տակ նխրտուած:

Ահոնց ձեռից ծաղարանք էին չարձակուած, խլուծ. ծաղարանց ձեռից Ուլթանանք: Սրիւն էր, որ հոսելով ներկուծ էր որբերի երեսն ու շորերը. անվաստ ոչ կուռ մնաց, ոչ կողք: Ծաղար Ալէքի հիացումն եկել էր Քանաղի դարմերի քաջասրտութիւնից. մի ծայնի կանչուծ էին. «ճահն աչքներիս տակն է, կամ պտենք մեռնիլ կամ բռնաւոր խնամակալների ձեռից աղատուիլ»: Եւ շարունակուեց կատաղի կռիւր մինչև Ահոնք և Ուլթանանք թուլացան. միւս հարեանները լոկ հանդիսական էին, ճանակեցելուց դողշանուծ էին, որ աւելի վատ բան չդուրս գայ: Բռնաւոր խնամակալները տեսներով իրանց անգորութիւնը ծաղարանց դէմ, ձեռներից ահամայ թողին որբերի և հողերի մի ձասն ու ասին.

— Ծաղար Ալէք, թէ հողու վարձք ես ուզուծ, այդքան որբերն էլ բաւական են. էթէ շնորք ունես, ցոյց տուր:

— Զէ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, դժգոհաց որբերի Երէջը, հերիք էր որքան երկու դռան բաժանուած ապրեցինք, սրանից ետը միստեղ ապրենք, միստեղ:

Բաց այդ գոչը մնաց անկատար բողբ: Որբերի մեծ ձասը տեսներով, որ կուռի վնասն իրանց է զիպչուծ, ցանկութիւն յայանեց մնալ նախկին հովանաւորների մօտ կրկնելով այս առակը թէ, լաւ է փորձած սատանէն, քան անփորձ հրեշտակը: Բանից երեւաց, որ Ահոնք ու Ուլթանանք փոխել էին իրանց լեզուն, թախանձուծ էին որբերին, որ մնան, ոչով

նրանց չի նեղացնիլ: Քանաղի որբերն ու կալուածները երեք բաժին եղան և ընկան երեք օջաղի իրաւունքի տակ: Որբերի մի ծարձ կին թէ ծարձ այդ խառնակութիւնների երեսից զգուած թողեց պապական տունն ու տեղը, փախաւ դիւղից, օտարների գունդերին ծառայ կանգնեց, որ զլուխը պահի:

Ժամանակ անցկացաւ, Ահոնց ու Ուլթանանց բաղդի անիւն աւելի ծախ շուռ եկաւ՝ դիւղամէջում նրանցից որմին ոչ վախենում էր, ոչ պատկառում: Սկսան իրանց օջաղներում եղող որբերին դուրդուրելի, որ առաջուայ զրկանքները մոռանալ տան: Մինչև անգամ պաշտօններ էին առաջարկում տնտեսի, գործակատարի, աւագ սպասաւորի:

Իրանց թողենք, ձաղարանցից խօսենք: Բարեպաշտ Ալէքն այնպէս քաղցր սկսեց նայել որբերի վրայ, շնորքների համեմատ նրանց պաշտօններ յանձնել, որ կարճ միջոցում դարձան մեծ օջաղի աչքը. «Ժրագլուխ ու աչքաբաց» խօսքերը կարծես Քանաղի որբերի համար էին չափած ու ձեւած: Խրախոյաներով, զգուանքներով Ալէքը որբերի սիրտը զրաւել էր. նրա բերանից դուրս եկած ամեն մի խօսքը հալած իւղի տեղ էին ընդունում: Ասում էր մի քանիսին «եկէք իմ ազարակներում սպրեցէք մինչև թշնամիների սրտերը խաղաղուեն», լսում էին: Ասում էր՝ «թողէք մեր սղերանցից մի քանիսը ձեր մէջ ապրեն իբրև ապահովութիւն», յօժարւում էին: Ասում էր «ինչ որ վաստակէք, բերէք ինձ պահ տուէք, որ կողոպուտի չենթարկուէք Ահոնց ու Ուլ-

թանանց կողմից», լսում էին: Մի խօսքով ձաղարանց մեծն ասէր՝ «զնացէք, շուր թափուեցէք», անխօս կրգնային: Որբերն իրանց առաջադիմութիւնով ամենի նախանձը փառել էին, անգամ Ալէքի որդու ու թոռան, որոնք Աստուած գիտէ ի՞նչ էին մտածում, բայց տան մեծի անից վախում էին ծպտուն հանեն: Արօտատեղու թէ տաւարի առիթով հարեանների գէմ կոխւմը միջոցին աներկիւղութիւն ցոյց տուողները միշտ լինում էին Քանաղի որդիքը, որոնց ճակատները համբուրում էր ու ընծայ տալիս դաշոյն, ձի, մատանի: Մարդակեր Մաղաթին, պէժուկրակ Բեհրուգին, աժդահա Ղաղարին ո՞վ տեսնէր, որ չզովէր նրանց ազգն ու արծատը: Սիրուն Մելիքը հօ այնքան իմաստուն էր, որ միայն նա կարողացաւ Ալէքի տանը ծագած թէժ խառնակութիւնը հանգցնել: Ալէքը մի օր ուղղակի յայտնեց որբերի երէցին.

— Ես ցորենի չափ ձեզ լաւութիւն արի, դուք հունի չափով փոխարինեցիք: Մեզ պէս զրացիների զլիւին Աստուած քար կրգցի, որ թողենք ձեզ անտէր որբերի պէս թափառելիս. իմ միտքն էր, որ ցրուած որբերին միատեղ ժողովեմ, մի զխաւոր նշանակելով ձեզնից՝ ասեմ. «զնացէք իբրև անկախ օջաղ ձեր արևի ձէնն ածեցէք»: Բայց Ահոնք ու Ուլթանանք հակառակուել, ձեր արիւնակիցներին բաց չեն թողնում: Ես ձեր եմ, վախենում եմ մահս շուտ վրայ հասնի. ձեր սրտի փափագն այն է, որ պապական օջաղը վերականգնէք, միամիտ կացէք, առաջներիս դարնան ձեր

ուղածն անպատճառ կրկատարուի, եթէ կենդան մնացի:

Այս յայտարարութեան վրայ Քանաղի որբերը չդիտէին Ինչպէս ցնծան. այնքան բազատաւոր էին զգում իրանց, որ երազում վեր էին թռչում, իրար վրով փարւում: Անցաւ մի երկու ամիս: Մինչ որբերը զութանի պատրաստութիւն տեսած, յատուկ իրանց միջից մի մանկալ ընտրելու ետնից էին, յանկարծ լսեցին, որ բարեսիրտ Ալէքը չկայ: Սուգն ու թախիծը պատեց ամենին: Մէկն ասում էր՝ բնական մահով է մեռել, միւսը հաւատացնում էր, որ իւրաջինները սպանեցին:

Տղէն իւր կսկիծը ցոյց տալու համար մեծաշուք թաղում արեց՝ երես հողեհաց տալով մի մատուռ էլ վրէն կանգնեց: Ինչպէս երևում էր այս ամենը միամիտների աչքին թող փչելու համար էր, որովհետեւ քառասունքը դեռ չյրացած օջաղում այնպիսի կարգադրութիւններ արեց, որ հօր ժամանակի ամեն որոշում ճնշւում էր: Նոր կարգադրութիւնները մեծ մասով դէպի որբերն էին դարձած, մանաւանդ դէպի Քանաղի որբերը, որոնք փուշ դառած ամենի աչքն էլ ծակում էին: Էլ մեղադրանք, էլ անտեղի պահանջներ չմնաց, որ չանի,—հիմ ինչո՞ւ առանձին գութան էք սարքում, ինչո՞ւ վերի նորաշէն ժամբ թողած դնում էք ձեր կիսափուլ եկեղեցում աղօթում:

Ալէքի աղէն, որ զզրի ձայն չլսածի պէս մեծ

հասակ ունէր, Աստու բարկութեան հանդիպեց ու շուտ մեռաւ: Այն է հիմ, քիչ էր մնում օջաղը այլեկոծուի, բաժան բաժան լինի, բարեկամները նրա աղաչ Կոնուն օգնեցին ու օջաղի գլուխ դրին: Սա իրաւունքի տէր դառաւ թէչէ, իւր խելքովն էր, թէ իւր խորհրդատուների, դահին կարուեց որբերի գլխին:

—Օջաղի մէջ մի տէր կրլինի ու մի հրաման, ասեց նա, Քանաղի որբերը ինչո՞ւ առանձին մարդու հրամաններով պտեն վերկենալ ու նստիլ: Նրանք ինչո՞վ են բարձր Պոլունց ու Ուրջոնց որբերից, որ ամեն կէտում յարմարում են մերոնց հետ: Քանաղի որբերը որ այսպէս անհնազանդ են, երևի նրանց Երէցի մեղն է. նա է ըմբոստութեան հողի մտցնում մէջները: Նրան պատժելը դժուար չի, սառ սարգսփում երբ մի անդամ փակենք, խելքի կրգայ, միւս անդամ ինքնաղուխ բաներ չի բռնիլ: Պապս նրանց չիմարացնելու համար մի անգամ ասել է թէ՛ սաստուած ամենին հաւասար զգայարաններ է տուել, օջաղիս բոլոր անդամները հաւասար իրաւունքներ են վաշելու: Տխմարները ահանջներին օղ են շինել այդ խօսքը ու քթները ցից պահում: Ստէք, տեսնեմ, ինչո՞վ են նրանք մեր օջաղի անդամը, երբ մեզ այնքան չեն սիրում, որ մեր թաղի ժամբ զնան, մեր հետ հաղորդուեն, հարցնողին ուղղակի պատասխանեն, որ ձաղարանց աղէքն են: Հէնց շարունակ այն են ասում թէ՛ մենք չենք կարող ձեռ վերցնել այն ժամից, ուր

մկրտուել ենք: Մի քահանայ ունեն՝ ծերութիւնից ատամները թափուել է, մարդ ոչ խօսքն է հասկանում, ոչ երգը: Զանգակը հօ այնքան փոքր է, կարծես ուղտի բոժոժ: Քանաղի որբերը մեծ սրտանի բաներ են. հոտաղն անգամ չի ուզում մեր մանկալին լսի. դօրոն որ գութանի հասարակ երգ է, չեն ուզում փոխել, համակերպուել. մեր պապի դօրոն այդ տեսակ չի, ասում են ու իրանց եղանակով երգում: Սյրպէս չանդղնութիւն: Ես նրանց ցոյց կրտամ:

Եւ Կոնին հրամայեց Քանաղի որբերի ձեռից առնել մեծ օջաղում ունեցած բոլոր պաշտօնները: Որբերը լռեցին: Պատուիրեց նրանց արհամարհել. ոչ կնուճի հրաւիրել, ոչ հարսանիքի: Որբերը տեսնում էին ու լուռ համբերում: Սյէքի այդ պանո թողը նրանց զրկելու, մեծ վնասներ հասցնելու նպատակով ամեն զրպարտութեան ենթարկեց. էլ զող, էլ նենգամիտ, էլ դաւաճան... ամենն էլ ասել տուեց կեղտոտ սպասաւորների միջոցով, բայց ոչ մինը սաղ չեկաւ: Որբերը լուռ համբերում էին սպասելով թէ այս անիրաւ հալածանքի վերջն ի՞նչ է լինելու: Նրանց վատ բաղդից Ահոնք ու Ուլթանանք այդ ժամանակ շատ խեղճացել էին. ձաղարանցից ուռի պէս դողում էին. նորից նախկին խնամակալների ձօտ դառնալ չէր լինիլ: Ծատ անգամ վշտահար որբերը մտածոլոր ժողովում էին Երէցի շուրջը՝ և հարցնում, «պատճառն ի՞նչ է արեւօք, որ հալածւում ենք. ձաղարանց օջաղը

զայուց դէսը նւճ ենք վատութիւն արել: Մեզ մեղադրում են, որ աշխատասէր ենք, աչքարաց ենք. եթէ դրա հակառակը լինէինք, այն ժամանակ էլ «կասէին. ի՞նչ ծոլ, ողորմելի արարածներ են»: Պատճառն ի՞նչ է, ոչ մեղնից այնքան օգուտներ ստանալով, դարձեալ մեզ ձաղարանք չեն սիրում: Ծարունակ կրկնում են թէ՛ մենք կայուած ու զետի՛ն չունենք նրանց օջաղում, միայն հացափորի ծառաներ ենք: Ահոնց ու Ուլթանանց պէս նրանք էլ մեր կայուածներին ուրիշ անուաններ են դնում. կարծում են թէ սեպհականացրին. ախր ամեն մի հողի կշտին մեր պապի դրած նշանը կայ, թումբ կայ, սարհատ կայ, աշխարհս կողոպուտ հօ չի՞:

— Իրա մեղաւորը ե՛ս եմ, ե՛ս, ասում էր Երէցը. Սյէքի պատուականութիւնով զբաւուեցի, պատճառ եղայ, ձեզ սրա դուռը բերի. բայց ի՞նչ դիտէի թէ որդին ու թողը Աստու կրակի եկած պտուղներ կրպատահեն: Մենք մեր հաւատարմութիւնը դէպի ողորմած Սյէքի օջաղը կըշարունակենք, նրա ժամանակից յանձն առած ոչ մի պարտականութիւն թերի չենք թողիլ, դրա հետ մեր ունեցած ու Սյէքի միջոցով զործադրած իրաւունքներից էլ ձեռ չենք քաշիլ. ի՞նչ ուզում են, անեն: Սառ սարգափից վախեցող չեմ, թող ինձ անտակ հորի մէջ զցեն, ես մի ձայնի կրբղաւեմ, որ ձաղարանց հիմիկուայ արարձունքը անիրաւութիւն է: Քանաղի անուներ լսել չեն ուզում, դրա համար էլ անսաղ ու անարդանք չկայ,

որ չթափեն մեր ունեցած օջաղի վրայ: Չէ, ինչքան ուզում են թող իրանց չար միտքը ծածկեն, այնքան չիմար չենք, որ անթիւ գոմփար շների դէմ կռուելուց ետ այսօր մի տանձակեր արջի կուլ դնանք: Կատաղել են ձաղարանք, թէ ինչ՞ու վարուցանքի միջոցին բանթող ենք արել, հանդ չենք դուրս դնում: Ի՞նչ խելք է, դուժանք մերը, խովն ու փոկը մերը, եղները, հոտաղները, մշակի հացը մերը, իսկ ցելերի ինն տասներորդ մասը ձաղարանքը, որովհետև մանկալը նրանց աղերանցից է ու պնդում են թէ տափերի տէրը իրանք են, Ահոնց ու Ուլթանանց ձեռից արիւնի դնով են առել: Երբ այդպէս է, թող դուժանք իւր բոլոր սարքերով անդործ մնայ, ինչպէս լինի քարին քացի տալով դուլսներս կրպահենք, եթէ ձաղարանց դաշտից մի ճոթ հաց ուղենք, թող երեսներիս թքեն:

Այս դրոյցի վրայ էր, որ սպասաւորը եկաւ թէ Երէցին ձաղարանց գլխաւորը կանչում է: Սարգափի սառնութիւնը, խոր ու թաց յատակը ամենի մաքում պատկերացաւ: Երէցը դնաց:

Մեծ տան սրահում հաւաքուած էին ձաղարանց աղերանց հետ Ուրջոնց որբերից մի քանի հացկատակներ էլ: Երէցը նրանց մօտով անցկացաւ ու մտաւ տուն, ուր գորգի ու նահալու վրայ նստած էր Ալէքի ժառանգը: Ունքերը կիտած ինչ անարդանքներ սսես, որ չթափեց Երէցի գլխին ու վերջն սսեց.

—Ձեր չար մտքերն ինձ յայտնի են, զարշելի որբեր. իբրև ապերախ օձերի ձեզ հարկաւոր է

կացնի քիւփի տակ սատկացնել, բայց... էլի սիրտս չի անում. ասում եմ՝ հողու վարձք է, թող այդպէս քաշ դան, անարդուած մնան, մինչև զգան, որ օջաղի գլխաւորին, իրանց բարերարին չըխոնարհուելը, նրա կամքով չըզնայը անզգամութիւն է: Այսօր կանչել եմ, որ քեզ վերջնական յայտնեմ կամքս. արդեօք յանդուգն որբերին համոզելու ե՞ս, որ Քանաղի կործանուած օջաղի մասին մտածելը թողնեն: Պատասխան տուր:

Որբերի Երէցը խոր դուլս տալով եղած հարցմունքին պատասխանելու փոխարէն հետևեալ առաջն սսեց.

«Տէ՛ր, մի անգամ երկու գայլ մի ոչխարի գըլխից ու ոտներից բռնած վախցնում էին: Տեղ-տեղ դալթում էին բեռան տակ դաշտով տանելիս, երբեմն կանգնում էին, որ ատամները յարմար տեղից բռնացնեն ու շարունակեն ճամբէն մինչև անտառ կամ փոս հասնելը: Որտեղից որտեղ որսկաններ լոյս բնկան: Նրանց մինը շուտ նկատելով դռչեց.

—Ա՛խ, արիւնարբու զաղաններ, ո՞ւր էք տանում անմեղ ոչխարին: Ես մեռած պտեմ լինիլ, որ դուք տկար արարածին տանեք, լավեք: Ընկերներս սպաւեցեք, ոչխարն ազատեմ անիրաւների ձեռից. հողու վարձք, է, չեսոյ մեր ճամբէն զընանք:

Այս ասելն ու աղեղի վրից նետեր թռցնելը մէկ արեց: Քաղանները տեղն ու տեղ չընկան, բայց

Նետերից վիրաւորուելով չկարացին որսը առաջ տանել. թողին բերանից ու զլուխնին ազատելու համար անյայտացան: Որսկաններն իրար հետ խնդարով վազեցին ոչխարի ընկած տեղը. տեսան կանաչ խոտում ընկած հետում է:

— Լաւ արիւր, որ ազատեցիր խեղճին, գովեցին ընկերին որսկանները, անիրաւ գազանները զզղելու էին անմեղ տեղը: Ի՞նչ արիւնարբու արարածներ են այս գայլերը:

Շարունակեցին այսպէս զրոյց անելը և ամենագէշ մականուէններով մկրտեցին գայլերին. իսկ իրանց ընկերի արածը իբրև հերոսութիւն երկինք հանեցին: Ամեն մինը հերթով կռանում էր ոչխարի վրայ՝ դիւրիկ դմակը, խուճուճ մորթին, կեռտիկ պոզերը ձեռնահարում: Ոչխարը ուշ չէր դարձնում նրանց. ինչպէս երևում էր, խոցուած տեղերը մրմնջում էին. պինչը գետնին կպցրած խոր տնքում էր: Որսկանները շուրջը կարած մի երկու ըռպէ խօսելուց ետ լռեցին: Գայլերի վրայ նետեր արծակողը դիմեց ընկերներին.

— Օրը մթնում է, ի՞նչ անեմ այս ոչխարին:

— Վերկացնենք, դնայ իւր հօտին խառնուի, պատասխանեցին միաբերան, կարելի է մինչև անդամ հովուին կանչել և նրան յանձնել:

Այս ասելով որսկանները ոչխարի մէջքից բռնած փարձեցին վերկացնել. բայց քանի որ ձեռից թողին, կանգնելու տեղ թող փալասի պէս գետնին փռուեց: Խեղճ անասունը գեռ վախակալած էր. չէր կարողա-

նում կանգնել: Այն ժամանակ նետածիգն իբրև իրաւունքի տէր իւր որոշումն ասեց.

— Սրա հովուին այս մթնադէմին ո՞ւր գտնեմ այն քիչ լաւութիւն ու հողու վարձք էր, որ դայլի բերանից ազատեցի: Նեղութիւն եմ քաշել, ինչո՞ւ զուր կորչի. ով որ դանակ ունի, թող ինձ տայ, ոչխարը մորթեմ, քանի որ շունչը վրէն է. ամենիդ էլ խորովածի բաժին կըտամ:

Այս անողոք որոշումը ոչխարը պարկած տեղը լսելուն պէս զարհուրեց, տեղից վեր թռաւ ու որսկանի երեսին նայելով ասեց.

— Քու արծակած նետերն ինձ տարան մահուան դուռը, ետ բերին: Երբ որ քու զթասարտութիւնն երկու ըռպէի համար էր ու ինձ կեանք պարգևողը չէիր, էլ ինչո՞ւ էիր սուա ցաւակցութիւն յայտնելով ինձ փախցնող գայլի վրայ յարձակում, գազան արիւնարբու անուանում. երբ քու արած հողու վարձքը փորդ կշտացնելու նպատակով էր, կեղծաւոր, ինչո՞ւ չէիր թողնում, որ գայլերը դազան տեղովն ինձ լափէին: Թէ քո կարծիքով մեծ բարերարութիւն է, որ ատամներով զզղուելու փոխարէն այժմ սուր դանակով պատեմ մորթուիլ, թքած այդ տեսակ բարերարութեան ու վարձքի վրայ:

— Տէր իմ, աւելացրեց որբերի Երէջը, այս առակը պատմելուց ետը երկար խօսելու ու բացատրելու կարիք չեմ զգում: Մենք մի ժամանակ ամբողջ ընտանիքով նեղում էինք Ահոնց ու Ուլթանանց ձե-

ռին. մեզ պատահեց ձեր լուսահողի պապը ու մի քանիսիս իւր ձեռի տակ քաշելով միջոց տուեց, որ մեր ճակատի քրտինքով ապրենք ու նրա անունը իբրև բարերարի օրհնենք: Մի՞թէ նա իւր որդու ու թոռան բնաւորութիւնը չդիտէր: Եթէ գիտէր, ինչու իւր ձեռով մեզ շուրք չէր թափում կամ թողում մեր արիւնակիցների հետ կոպիտ խնամակալների ձեռին տանջուէնք: Գոնէ մի անունով կասէինք թէ՛ դադան օջաղ ենք ընկել, դադանաբար մեզ տանջում են: Այժմ այս ի՛նչ վիճակ է, որ մենք բաշում ենք ձեր օջաղում. ոչ պատիւ ունենք, ոչ համարձուներ: Ամեն կողմով անարգուած, ամենի թուք ու մուրի առարկայ: Երբ ուզում ենք մեր գլխին թափուող անպատուութիւնների պատճառը հարցնել, մեր պատիւը պաշտպանել, քու աւազ սպասաւորը ուղղակի տսում է.

— Այդ էլ մեծ վարձք է, որ մեր օջաղում Ահոնց ու Ուլթանանց տան պէս տուր ու թակ չէք ուտում, հանդիստ մարմնով ապրում էք ուտել— խմելով ու ազերախտի պէս դեռ դժգոհում էք, երբ մեզանից պահանջում են, որ օջաղի մեծի կարգադրութիւնները լսէք: Պողոնք ու Ուրշոնք էլ այն գլխից քիչ ժամանակ չիմարութիւնները կրկնեցին, բայց կերան...

— Տէր, անկեղծ խոստովանած, մենք ճաղարանց բարեպաշտ տանից այս գրկանքները չէինք սպասում: Ուժդ մեծ է, մեր ձայնը տանն էլ ես կտրացրել, դռանն էլ, հաստատ գիտենալով, որ քու ահից ոչ մի

հարևան այս բոպէիս մեզ սրտացաւ չի լոյս ընկնիլ: Ինչ լինում է, թող լինի. ահա իմ վերջին ասելիքը: Ես ու որբերս զիշէր ցերեկ աշխատել ենք քու օջաղի փառաւորութեան համար և քու կսկիծը մեր սեպհականը համարելով ցաւել, արտասուել իսրտէ. բայց մեր անթիւ զօհաբերութիւնների ու անկեղծ զգացմունքների փոխարէն միայն մի վարձատրութիւն ենք ստանում, այն է՝ որ ձեր դռանը շունչներս պահելով, կենդան ապրելով այս խայտառակ, անարդ վիճակը քաշ տանք: Եթէ իրաւ, այս ձեր արածը հոգու վարձք է, սև՛ լինի այդ տեսակ վարձքը: Մի անգամ շուրք թափուէնք, աւելի լաւ չի՞):

Ապրես պապը այստեղ լուեց. էլ տեղեկութիւն չունէր, թէ այդ խօսքից ետք երեցի ու որբերի զուխըն ի՛նչ փորձանք եկաւ, որովհետև հաչրը այդտեղ կիսատ էր թողել զրոյցը: Միայն իւր կողմից այսքանն աւելացրեց՝ Քանաղի օջախի մասին թէ՛ ծառը որ վէր ընկնի, կացնաւորը կրշատանայ: Ճաղարանց ուժեղութեանը գալով վրայ բերեց. — Թունդ քացախը իւր ամանը կը ճաքացնի: Ոչ ով չասի թէ՛ մինչև առաւօտ իւր նրազը լոյս կը տայ: Նրանց էլ չի մնալ մի վախենալ:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Էջ	տող	սխալ	ճեշտ
6	ն. 3	քսւն	քուն
7	վ. 13	այդ	այդ
9	վ. 7	բարձրացաւ	բարձրացաւ
—	ն. 1	բոուերը	բուերը
13	վ. 10	բայց	բայց
—	վ. 13	տնցեալ	անցեալ
15	վ. 14	դաւաղրու թեան	դաւաղրու թեան
16	վ. 7	ու	ու
—	ն. 8	մերունց	մերոնց
29	վ. 10	աուել	աուել

« Ազգային գրադարան

NL0367345

ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՐԲՈՅԿՆԵՐՈՎ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԱՇԽԱՏՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐՄ.

1 Աստուած չք ճանաչող	10	կ.
2 Անմեռ աշխարհ	8	»
3 Աստուած աղքատի կերպուած	20	»
4 Գալս ափօ, Սաչան բ. տպագ.	12	»
5 Երկու աղբերացեղ բ. տպագ.	30	»
6 Ժամանակը ոսկի, պատկերալարդ	40	»
7 Խուլ Սաչիկ բ. տպագ.	25	»
8 Ծովինար բ. տպագ.	20	»
9 Հէքեաթներ	30	»
10 Շէն թագաւորի աղջիկ բ. տպագ.	25	»
11 Սիրելի հերոս (Քաջ Աղասի)	25	»
12 Սասունցի Յոջան	30	»
13 Երկասիրութիւններ ա. գիրք	50	»
14 «Սիրա» գրքից 9 պատմ. պատկերագ.	40	»

Հարցնել Թիֆլիզի գրավաճառներին.
Շուտով մամուլի տակ մկանի «ԿՌՈՒԻԻ
ԽՆՁՈՐԸ» պատմական վէպիկ.

Հեղինակի հասցէն՝ Ներս դպր. ուս. Քա-
մալեանց Ս-ին